

Algemeen Ambtsbericht Rwanda

mei 2007

Directie Personenverkeer, Migratie en Vreemdelingenzaken
Afdeling Asiel- en Migratiezaken

070-3484494

23 mei 2007

	Inhoudsopgave	Pagina
1	Inleiding	4
2	Landeninformatie	5
2.1	Land en volk	5
2.1.1	<i>Ligging en klimaat</i>	5
2.1.2	<i>Bestuurlijke indeling</i>	5
2.1.3	<i>Bevolking</i>	6
2.1.4	<i>Taal</i>	6
2.1.5	<i>Godsdienst</i>	7
2.1.6	<i>Munteenheid</i>	7
2.2	Staatsinrichting	7
2.2.1	<i>Uitvoerende macht</i>	7
2.2.2	<i>Wetgevende macht</i>	8
2.2.3	<i>Rechterlijke macht</i>	8
2.3	Geschiedenis	9
2.3.1	<i>Genocide 1994</i>	9
2.3.2	<i>Periode 1994-1999</i>	10
2.3.3	<i>Lusaka-vredesakkoord 1999</i>	11
2.3.4	<i>Pretoria-akkoord 2002</i>	11
2.3.5	<i>Verkiezingen</i>	12
2.4	Politieke ontwikkelingen	12
2.4.1	<i>FDLR</i>	13
2.4.2	<i>Verstoorde relatie met Frankrijk</i>	13
2.5	Veiligheidssituatie	14
2.5.1	<i>Veiligheidsmacht</i>	14
2.5.2	<i>Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie</i>	16
2.6	Regionale context	18
2.6.1	<i>Burundi</i>	18
2.6.2	<i>Democratische Republiek Congo (DRC)</i>	19
2.6.3	<i>Tanzania</i>	20
2.6.4	<i>Uganda</i>	20
2.6.5	<i>Grote Meren-gebied</i>	20
2.7	Sociaal-economische situatie	21
3	Mensenrechten	25
3.1	Internationale verdragen en protocollen	25
3.2	Nationale wetgeving	27
3.3	Toezicht	27
3.3.1	<i>Ideologie van de genocide / divisionisme</i>	28
3.4	Naleving en schendingen	28
3.4.1	<i>Vrijheid van meningsuiting</i>	29

3.4.2	<i>Vrijheid van vereniging en vergadering</i>	30
3.4.3	<i>Vrijheid van godsdienst</i>	31
3.4.4	<i>Bewegingsvrijheid</i>	31
3.4.5	<i>Rechtsgang</i>	34
3.4.6	<i>Arrestaties en detenties</i>	41
3.4.7	<i>Mishandeling en foltering</i>	42
3.4.8	<i>Verdwijningen</i>	42
3.4.9	<i>Moorden en buitengerechtelijke executies</i>	43
3.4.10	<i>Doodstraf</i>	43
3.5	Specifieke groepen	43
3.5.1	<i>Vrouwen</i>	44
3.5.2	<i>Homoseksuelen</i>	46
3.5.3	<i>Minderjarigen</i>	46
3.5.4	<i>Dienstplichtigen</i>	49
3.5.5	<i>Etnische groepen</i>	49
3.5.6	<i>(Vermeende) tegenstanders van de regering</i>	51
4	Migratie	53
4.1	Migratiestromen	53
4.2	Opvang van minderjarigen	54
4.2.1	<i>Zelfstandigheid</i>	54
4.2.2	<i>Opvangmogelijkheden</i>	55
4.3	Activiteiten van internationale organisaties	55
5	Bijlagen	56
5.1	Overzicht politieke partijen	56
5.1.1	<i>De voornaamste politieke partijen in Rwanda</i>	56
5.1.2	<i>Verboden partijen in Rwanda</i>	56
5.1.3	<i>Rwandese oppositiepartijen in het buitenland</i>	56
5.2	Literatuurlijst	58
5.2.1	<i>Naslagwerken en rapporten</i>	58
5.2.2	<i>Websites</i>	59
5.3	Lijst van afkortingen	60
5.4	Kaart van Rwanda	63

1 Inleiding

In dit algemene ambtsbericht wordt de situatie in Rwanda beschreven voor zover deze van belang is voor de beoordeling van asielverzoeken van personen die afkomstig zijn uit dat land en voor besluitvorming over de terugkeer van afgewezen Rwandese asielzoekers. Dit ambtsbericht is een actualisering van eerdere ambtsberichten over de situatie in Rwanda (laatstelijk 5 juli 2006) en beslaat de periode van juli 2006 tot en met april 2007.

Dit ambtsbericht is gebaseerd op informatie van openbare en vertrouwelijke bronnen. Bij de opstelling is gebruik gemaakt van informatie van verschillende organisaties van de Verenigde Naties, (niet-)gouvernementele organisaties, vakliteratuur en berichtgeving in de media. Een overzicht van de geraadpleegde openbare bronnen is opgenomen in de literatuurlijst. Bovendien liggen bevindingen ter plaatse en vertrouwelijke rapportages van de Nederlandse vertegenwoordigingen in de regio aan dit algemeen ambtsbericht ten grondslag. In het algemeen ambtsbericht wordt veelvuldig verwezen naar geraadpleegde openbare bronnen. Daar waar openbare bronnen zijn vermeld, wordt de tekst in veel gevallen ook ondersteund door informatie die op vertrouwelijke basis is ingewonnen.

In hoofdstuk twee wordt ingegaan op recente ontwikkelingen op politiek, veiligheids- en sociaal-economisch gebied. Deze beschrijving wordt voorafgegaan door een beknopt overzicht van de recente geschiedenis van Rwanda. Ook is een korte passage over de geografie, de bevolking en de staatsinrichting van Rwanda opgenomen.

In hoofdstuk drie wordt de mensenrechtensituatie in Rwanda geschetst. Na een beschrijving van wettelijke garanties en internationale verdragen, waarbij Rwanda partij is, komen de mogelijkheden van toezicht op naleving van de mensenrechten aan de orde. Daarna volgt de beschrijving van de naleving dan wel schending van enkele klassieke mensenrechten. Tenslotte wordt de positie van specifieke groepen belicht.

In hoofdstuk vier komen migratie en opvang van ontheemden, activiteiten van internationale organisaties en de positie van de UNHCR, aan de orde.

2 Landeninformatie

2.1 Land en volk

2.1.1 Ligging en klimaat

De Republiek Rwanda ligt in de Grote Meren-regio in Centraal-Afrika, grenzend aan Burundi, de Democratische Republiek Congo (DRC), Tanzania en Uganda. Het grootste gedeelte van Rwanda is heuvelachtig. Het land ligt ten zuiden van de evenaar en heeft een tropisch klimaat. De gemiddelde jaartemperatuur is 19°C. Het regenseizoen valt in de perioden februari tot april en november tot januari.¹

2.1.2 Bestuurlijke indeling

Vanaf 1 januari 2006 is Rwanda herverdeeld in vijf provincies: Noord, Oost, West, Zuid en Kigali (voorheen 12). Deze zijn weer onderverdeeld in 30 districten (voorheen 106), 416 sectoren (*secteurs*) (voorheen 1546) en 2.147 cellen (*cellules*: een beperkt aantal huishoudens) (voorheen 9.000). Het voornaamste doel van de regering met deze herverdeling is om de efficiëntie van het bestuur te vergroten en de bevolking meer zeggenschap te geven over lokale aangelegenheden.²

¹ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

² EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 11 en p. 12 (2 mei 2006), www.wikipedia.org 'Provincies van Rwanda' (29 november 2006) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007). Zie ook § 2.3.5 'Verkiezingen / Lokale verkiezingen' (Geschiedenis).

2.1.3 Bevolking

Rwanda is het dichtst bevolkte land van Afrika (375 personen per km²). Het land heeft een totale oppervlakte van 26.338 km² en telt circa 9,9 miljoen inwoners, van wie bijna één miljoen woonachtig is in en om de hoofdstad Kigali. Naar schatting bestaat de bevolking voor 84% uit Hutu, 15% uit Tutsi en 1% uit Batwa of Twa (Pygmeeën). Het overgrote deel van de bevolking (90%) is werkzaam in de landbouw.³

2.1.4 Taal

De officiële talen in Rwanda zijn het Kinyarwanda (een Bantu-taal verwant aan het Kirundi, de taal van Burundi), het Frans en het Engels (geïntroduceerd door Tutsi, die sinds 1994 zijn teruggekeerd uit het Engelstalige Uganda).⁴

Op de lagere school wordt les gegeven in het Kinyarwanda. Het komt voor dat Rwandese Tutsi-vluchtelingen die in het buitenland geboren zijn, het Kinyarwanda niet volledig machtig zijn in die zin dat zij de taal niet perfect kunnen schrijven. Het is evenwel onwaarschijnlijk dat zij de taal in het geheel niet zouden spreken.⁵

Frans en in mindere mate Engels zijn twee andere hoofdtalen, die in het middelbaar en hoger onderwijs worden gebruikt, hoewel dit in de praktijk afhangt van de beschikbaarheid van leerkrachten. In Rwanda wordt ook Swahili gesproken in met name Kigali, maar ook wel in andere steden. Vele na 1994 teruggekeerde Tutsi spreken eveneens Swahili, naast het Kinyarwanda. Swahili wordt vooral in de handel gebruikt.⁶

In het oosten van de DRC leven sinds generaties diverse van oorsprong Rwandese bevolkingsgroepen, waaronder de Banyamulenge, die Kinyarwanda spreken. Tussen het Kinyarwanda van deze groepen en dat van Rwandezen in Rwanda bestaan accentverschillen, die makkelijk zijn te onderscheiden.

³ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 5 (februari 2007), Reuters, *Rwanda hopes to limit family size to three children* (14 februari 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007). Zie ook § 2.7 'Sociaal-economische situatie'.

⁴ Zie ook § 3.5.5 'Etnische groepen / Hutu en Tutsi' (Mensenrechten).

⁵ www.ethnologue.com 'Languages of Rwanda' (2 januari 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

⁶ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

2.1.5 Godsdienst

Het merendeel van de Rwandese bevolking is christen (93,6%: 49,7% rooms-katholiek, 43,9% protestant). Daarnaast is 4,6% moslim, hangt 0,1% inheemse godsdiensten aan en is 1,7% niet gelovig.⁷

2.1.6 Munteenheid

De Rwandese munteenheid is de Rwandese franc (internationale monetaire afkorting: RWF). Eind april 2007 was € 1 circa RWF 743 en US\$ 1 circa RWF 547.⁸

2.2 Staatsinrichting

De staatsinrichting van de Republiek Rwanda is gebaseerd op de grondwet van 4 juni 2003, waarin het mandaat en het functioneren van de verschillende staatsorganen zijn opgenomen.⁹ Formeel is in Rwanda sprake van een scheiding van de uitvoerende, de wetgevende en de rechterlijke macht. De uitvoerende macht is echter dominant. In de grondwet is bepaald dat alle burgers gelijk zijn voor de wet, zonder discriminatie op basis van ras, kleur, afkomst, etniciteit, clan, geslacht, opinie, religie of sociale status.¹⁰

2.2.1 Uitvoerende macht

Na de verkiezingen van 2003 werd Paul Kagame van het *Rwandan Patriotic Front, RPF (Front Patriotique Rwandais, FPR)*¹¹ tot president van Rwanda benoemd. Volgens de grondwet kan de president tweemaal voor een periode van zeven jaar worden gekozen. Premier is Bernard Makuza (ex-*Mouvement Démocratique Républicain, MDR*). Zes partijen maken deel uit van de Rwandese regering, waarvan het RPF veruit de

⁷ US Department of State, *Rwanda: International Religious Freedom Report 2006* (15 september 2006) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

⁸ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007) en www.coinmill.com / the currency converter (20 april 2007).

⁹ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 4 (februari 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

¹⁰ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Artikel 33 van de grondwet stelt: 'propagation of ethnic, regional, racial or discrimination or any other form of division is punishable by law'.

¹¹ Binnen de overheid is de Engelse benaming meer in zwang dan de Franse. Naar ideologie is het RPF een etnisch neutrale partij, maar bestaat voor een groot deel uit en wordt gedomineerd door Engelstalige Tutsi. Zie ook § 6.1 'Overzicht politieke partijen' (Bijlagen).

belangrijkste is. Het kabinet telt 18 ministers en draagt een multi-etnisch karakter. In 2008 vinden de volgende parlementsverkiezingen plaats en in 2010 nieuwe presidentsverkiezingen.¹²

2.2.2 **Wetgevende macht**

De grondwet van 2003 voorziet in een parlement, dat bestaat uit twee kamers: de Nationale Vergadering (*Assemblée Nationale*) en de Senaat (*Sénat*), met elk een mandaat voor vijf jaar. De Nationale Vergadering telt 80 leden, van wie 53 direct en 27 indirect worden gekozen uit vertegenwoordigers van diverse belangengroeperingen.¹³ De Senaat telt 24 leden, van wie 16 indirect gekozen en 8 benoemd door de president.¹⁴

2.2.3 **Rechterlijke macht**

De rechtspraak is georganiseerd op vier niveaus:

- *Cour Suprême* (Hoge Raad);
- *Haute Cour* (Hoogerechtshof);
- *Tribunaux de Grande Instance* (12 rechtbanken van hoge instantie), te vergelijken met een arrondissementsrechtbank, en
- *Tribunaux de Base* (60 rechtbanken van eerste instantie), te vergelijken met een kantongerecht.

Naast de burgerlijke en strafrechtbanken bestaan er ook militaire rechtbanken.¹⁵

In 2002 is een begin gemaakt met een nieuw, tijdelijk en aanvullend rechtssysteem (herzien in juni 2004 en maart 2007), als antwoord op de noodzaak om berechting van daders van de genocide in 1994 te versnellen (nog steeds zitten enorme aantallen verdachten in overvolle gevangenissen).¹⁶ Deze zogenaamde dorpsrechtbanken, *gacaca*¹⁷, worden voorgezeten door lekenrechters (gekozen door de lokale bevolking). De fase van informatievergaring (januari 2005 - juli 2006) is afgerond en heeft

¹² EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 4 (februari 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

¹³ Voor vrouwen zijn dat 24 zetels, voor de jeugd twee zetels en voor gehandicapten één.

¹⁴ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 4 (februari 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

¹⁵ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang' (Mensenrechten).

¹⁶ Zie ook § 2.3.1 'Genocide van 1994' (Geschiedenis).

¹⁷ *Gacaca* betekent letterlijk 'gras', en verwijst naar de traditionele rechtspraak van Rwanda, waarbij een gemeenschap gezamenlijk conflicten behandelde op een grasveld.

geresulteerd in een lijst van 818.000 aangeklaagden die in 2007/2008 moeten worden berecht.¹⁸

2.3 Geschiedenis

In deze paragraaf wordt een beknopt overzicht gegeven van de recente geschiedenis van Rwanda. Voor een meer gedetailleerd overzicht van de vroegere geschiedenis wordt verwezen naar de eerder verschenen ambtsberichten over Rwanda van oktober 2002 en december 2003.

Anders dan de meeste Afrikaanse landen was een groot deel van het huidige Rwanda ook vóór de koloniale periode (vanaf eind 19^e eeuw) al een staatkundige eenheid, waar de elite grotendeels uit leden van de Tutsi-minderheid bestond. Door de mogelijkheden van sociaal-economische groei voor zowel Tutsi als Hutu waren de spanningen tussen de beide groepen tot de kolonisatie (eerst door Duitsland en vervolgens door België) beperkt. Nadien namen de spanningen echter sterk toe, hetgeen uiteindelijk culmineerde in de genocide van 1994.¹⁹

2.3.1 Genocide 1994

Tijdens de genocide, die op de avond van 6 april 1994 begon (direct na de nooit opgehelderde moordaanslag op voormalig Hutu-president Juvénal Habyarimana), werden in ongeveer honderd dagen 700.000 Tutsi (circa tweederde van de in Rwanda aanwezige Tutsi-bevolking) en 200.000 gematigde Hutu door extremistische Hutu op systematische wijze omgebracht.²⁰ De aanwezige VN-vredesmacht (*UN-Assistance Mission to Rwanda, UNAMIR*) greep niet in en werd zelfs grotendeels teruggetrokken.²¹

¹⁸ ANP, *Traditionele genocide rechtspraak Rwanda in stroomversnelling* (17 januari 2005) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' en § 3.4.6 'Arrestaties en detenties / Situatie in gevangenissen' (Mensenrechten).

¹⁹ Zie ook § 3.5.5 'Etnische groepen / Hutu en Tutsi' (Mensenrechten).

²⁰ Betreft officiële opgave van de Rwandese regering. De meeste schattingen in de media lagen dichterbij de 500.000, terwijl internationale ngo's die in Rwanda onderzoek hebben gedaan, rond de één miljoen aanhouden.

²¹ In december 1999 kwam in opdracht van de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties (SGVN) een onafhankelijk rapport uit over de gebeurtenissen in de aanloop naar de genocide. De conclusie van dit rapport was dat de VN onvoldoende had gedaan om de genocide te voorkomen en te stoppen. De Secretaris-Generaal erkende namens de VN deze conclusie en betuigde spijt (SG/SM/7263 AFR/196).

De VN was niet in staat voldoende troepen te mobiliseren voor de bescherming van vluchtelingen, waarop de Franse regering in juni 1994 *Opération Turquoise* lanceerde. Terwijl het *Rwandan Patriotic Front (RPF)*, de groepering waarin zich veel Tutsi-vluchtelingen uit de buurlanden hadden verenigd, het land veroverde, creëerden de Fransen in de zuidwestelijke driehoek van het land een tijdelijke ‘veilige zone’ voor de opvang van ontheemden. Hierdoor kregen zo’n twee miljoen Hutu de kans om te vluchten naar Burundi, Tanzania en Zaïre (sinds mei 1997 de Democratische Republiek Congo, DRC), onder wie veel daders van de genocide inclusief het toenmalige regime en het grootste deel van het leger en de verschillende milities, die op deze wijze aan berechting wisten te ontkomen.²²

2.3.2 Periode 1994-1999

Op 19 juli 1994 nam het RPF de macht over in Kigali, waarmee een einde kwam aan de genocide. Pasteur Bizimungu, een Hutu en vooraanstaand lid van het RPF²³, werd benoemd tot president van een regering van nationale eenheid. De regering gaf aan dat zij zich zou houden aan het Akkoord van Arusha (1993)²⁴ en beschouwde zichzelf als overgangsregering.²⁵ Zij zag zich echter voor enorme problemen gesteld vanwege de welhaast totale ineenstorting van het overheidsapparaat, de geruïneerde economie en het schijnbaar onoplosbare probleem van de vele van genocide verdachte personen. De autoriteiten riepen alle vluchtelingen op terug te keren naar Rwanda en te helpen de economie weer op te bouwen. In de periode 1994 tot eind 1996 gaf een groot aantal vluchtelingen hieraan gehoor, onder wie Rwandezen die vóór 1994 het land ontvlucht waren (met name Tutsi uit de buurlanden, in het bijzonder Uganda), alsook het grootste deel van de in 1994 gevluchte Rwandese Hutu-burgers.

²² EIU, *Rwanda: Country Profile* (augustus 2005), Reuters, *Rwanda questions new U.N. anti-genocide pledge* (18 september 2005) AFP, *Génocide au Rwanda: le rôle de la France n'est plus "tabou"* (26 september 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 14 (februari 2007) en AFP, *Génocide au Rwanda: Paul Kagame accuse les Français d'être "venus tuer"* (7 april 2007).

²³ Naar ideologie is het RPF een etnisch neutrale partij, waarbij het belang van nationale eenheid en het recht van alle Rwandezen om naar hun land van oorsprong terug te keren centraal staan.

²⁴ Dit akkoord van vóór de genocide voorzag in terugkeer van Tutsi-vluchtelingen, deling van de macht tussen Hutu en Tutsi in een nog te vormen overgangsregering en integratie van het RPF in de Rwandese strijdkrachten.

²⁵ De overgangperiode zou oorspronkelijk in 1999 aflopen, maar werd verlengd tot 2003 vanwege de onveiligheid in het noordwesten van het land en de onrust door terugkeer van vluchtelingen uit de DR Congo.

Onder de teruggekeerde Hutu bevonden zich ook veel leden van de *Forces Armées Rwandaises (FAR)* en de *Interahamwe*-milities,²⁶ die in noordwest-Rwanda een opstand ontketenden en gericht tegenstanders (Tutsi en gematigde Hutu) begonnen te doden om zo de genocide alsnog te voltooien. Een keiharde aanpak van het Rwandese regeringsleger *Rwandan Patriotic Army (RPA)* was het gevolg, waarbij de burgerbevolking niet werd ontzien. De opstand werd onderdrukt en de meeste ex-FAR/Interahamwe werden verdreven, met name naar Oost-Congo. In de jaren die volgden, hergroepeerden de ex-FAR/Interahamwe zich in de vluchtelingenkampen en voerden zij regelmatig aanvallen uit op Rwandees grondgebied, die weer werden beantwoord met tegenaanvallen van het RPA.²⁷ Het grensoverschrijdende conflict leidde tot confrontaties met het Congolese leger. Een breuk tussen Rwanda en de DRC was het gevolg en leidde tot een invasie door Rwanda.

2.3.3 Lusaka-vredesakkoord 1999

Internationale bemiddeling om het conflict tussen beide landen te beëindigen, leidde in juli 1999 tot het Lusaka-vredesakkoord, waarbij onder meer een staakt-het-vuren, ontwapening en demobilisatie van de ex-FAR/Interahamwe en terugtrekking van RPA-eenheden uit de DRC werden overeengekomen.²⁸ Het akkoord werd slechts ten dele uitgevoerd; Rwanda begon met terugtrekking van zijn troepen, maar ontwapening van ex-FAR/Interahamwe door de DRC vond niet plaats. Een fundamenteel veiligheidsprobleem voor Rwanda bleef hiermee onopgelost. Dat bleek eens te meer, toen medio 2001 ongeveer 5.000 ex-FAR/Interahamwe het noordwesten van Rwanda binnenvielen. De aanval kon echter door het Rwandese regeringsleger worden afgeslagen, mede omdat de overwegend Hutu-bevolking in dat gebied voor het eerst geen steun gaf aan de infiltranten.

2.3.4 Pretoria-akkoord 2002

Op initiatief van Zuid-Afrika vonden vervolgens in Pretoria nieuwe onderhandelingen plaats tussen Rwanda en de DRC, hetgeen in juli 2002 leidde tot het zogeheten *Memorandum of Understanding (MoU)*, waarbij de afspraken uit het Lusaka-vredesakkoord betreffende de ontwapening van de ex-FAR/Interahamwe en de terugtrekking door Rwanda van zijn troepen

²⁶ Voormalige Rwandese legereenheden en volksmilities die verantwoordelijk worden gehouden voor de genocide in 1994 (*Interahamwe* betekent: 'Zij die samen vechten').

²⁷ Zie ook § 2.4.1 'FDLR' (Politieke ontwikkelingen).

²⁸ IRIN, *DRC-Rwanda: Kigali requests third party verification mechanism* (16 juni 2004). Zie ook § 2.5.2 'Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie' (Veiligheidssituatie).

werden bevestigd.²⁹ In oktober 2002 begon Rwanda onder toezicht van derden (VN, Zuid-Afrika) met de terugtrekking van zijn troepenmacht uit de DRC. De afspraken over de ontwapening van de ex-FAR/Interahamwe werden evenwel niet nageleefd.³⁰

2.3.5 Verkiezingen

In mei 2003 werd door middel van een referendum een nieuwe grondwet aangenomen, in augustus en september van dat jaar gevolgd door presidents- en parlamentsverkiezingen. Grote overwinnaar van de verkiezingen werd het RPF. Op 20 oktober 2003 maakte president Kagame zijn kabinet bekend.³¹

Lokale verkiezingen

In de periode februari-maart 2006 vonden achtereenvolgens verkiezingen op cel-, sector- en districtsniveau plaats. Deze verkiezingen waren mede belangrijk vanwege de nieuwe administratieve indeling per 1 januari 2006, waarbij op alle niveaus cellen, sectoren, districten en provincies werden samengevoegd en tegelijkertijd bevoegdheden naar lagere administratieve niveaus werden verschoven.

Het verkiezingsproces was goed georganiseerd en verliep over het algemeen rustig. De kandidaten mochten geen campagne voeren op basis van affiniteit met een politieke partij. Op alle niveaus is een adequate vertegenwoordiging van verschillende groepen geregeld via een ingewikkeld systeem van directe en getrapte verkiezingen en benoemingen. Het gaat daarbij om groepen als vrouwen, de jeugd, het forum voor politieke partijen, gehandicapten en academici, waarvan de kandidaten strikt persoonlijk voor specifieke functies zijn gekozen.³²

2.4 Politieke ontwikkelingen

Gedurende de verslagperiode hebben zich geen noemenswaardige binnenlandse politieke ontwikkelingen voorgedaan. Het regeringsbeleid

²⁹ Reuters, *Congo wants direct talks with Rwanda* (5 juli 2002).

³⁰ IRIN, *Rwanda: Kigali integrates four ex-rebel commanders into national army* (7 juli 2004) en Reuters, *Rwandan rebels reluctant to return home from Congo* (31 mei 2005). Zie ook § 2.6.2 'DRCongo' (Regionale context).

³¹ Zie ook § 2.2 'Staatsinrichting'.

³² Reuters, *Rwandans vote in grass-roots elections* (6 februari 2006) en AFP, *Victoire du FPR aux élections locales au Rwanda* (8 maart 2006). Zie ook § 2.1.2 'Bestuurlijke indeling' (Land en volk) en § 5.1 'Overzicht politieke partijen' (Bijlagen).

blijft gericht op het voeren van een beleid van eenheid en verzoening en ontwikkeling van het land, waarbij etnische verdeeldheid niet langer wordt getolereerd. Referenties naar etniciteit zijn verdwenen (bijvoorbeeld in het paspoort).

2.4.1 FDLR

Eind maart 2005 kondigde de laatst overgebleven rebellenbeweging *Forces Démocratiques pour la Libération du Rwanda (FDLR)*³³ tijdens een tweedaags overleg met Congolese regeringsfunctionarissen in Rome aan de gewapende strijd tegen de Rwandese regering te willen staken en deze om te zetten in een politieke strijd. De Rwandese autoriteiten reageerden afwachtend. Rwanda weigert om politieke onderhandelingen met de FDLR aan te gaan, omdat zij de groepering beschouwt als medeplichtig aan het regime dat de genocide heeft gepleegd. Er heeft zich nog geen doorbraak voorgedaan.³⁴

2.4.2 Verstoorde relatie met Frankrijk

Gedurende de verslagperiode ontstond een diplomatiek conflict tussen Rwanda en Frankrijk naar aanleiding van het uitkomen van een onderzoeksrapport van de Franse rechter Bruguière. In het rapport worden president Kagame en negen van zijn naaste medewerkers verantwoordelijk gehouden voor het neerschieten van het presidentiële vliegtuig op 6 april 1994, waarbij oud-president Habyarimana om het leven kwam (het startsein van de genocide door radicale Hutu). Op basis van dit rapport werd vervolgens een internationaal arrestatiebevel tegen de negen medewerkers uitgevaardigd (president Kagame zelf geniet gedurende zijn ambtstermijn immuniteit). Dit alles was voor de Rwandese regering reden genoeg om eind november 2006 de diplomatieke betrekkingen met Frankrijk te verbreken.³⁵ Vervolgens diende Rwanda eind april 2007 een klacht in bij

³³ In de FDLR zijn voormalige Rwandese legereenheden en volksmilities verenigd die verantwoordelijk worden gehouden voor de genocide in 1994. Zie ook § 2.3.2 'Periode 1994-1999' (Geschiedenis).

³⁴ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 8 (februari 2007). Zie ook § 2.5.2 'Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie' (Veiligheidssituatie) en § 2.6.2 'Democratische Republiek Congo' (Regionale context).

³⁵ Reuters, *Rwanda's Kagame should face court-French judge* (21 november 2006), BBCNews, *Rwanda cuts relations with France* (24 november 2006), Reuters, *Rwandans united in anger at France* (28 november 2006), AFP, *Rwandais: le président Kagame pour une coalition contre les "anti-africains"* (5 januari 2007), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 12 / 13 (februari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

het International Gerechtshof (*International Court of Justice, ICJ*) in Den Haag om de arrestatiebevelen nietig te doen verklaren.³⁶ Rwanda op zijn beurt beschuldigde Frankrijk van betrokkenheid bij de genocide; Franse militairen zouden radicale Hutu-milities hebben opgeleid en bewapend.³⁷ Eind maart 2007 besloot de Rwandese regering zelf een onderzoekscommissie in te stellen naar de oorzaak van de aanslag.³⁸ Tot op heden is de relatie tussen beide landen nog niet hersteld.

2.5 Veiligheidssituatie

De veiligheidssituatie in Rwanda was gedurende de verslagperiode stabiel. Hoewel de dreiging van de FDLR vanuit de DRC nog steeds bestaat, werden geen noemenswaardige grensincidenten of infiltraties gemeld. Wel zijn begin maart 2007 twee mortierinslagen uit Oost-Congo geregistreerd, waarbij echter geen schade werd aangericht. Vooralsnog is dit schietincident geen reden om aan te nemen dat er een trendmatige verslechtering van de veiligheidssituatie zou zijn. De criminaliteit in het land is vrij laag in vergelijking met die in de regio.³⁹

2.5.1 Veiligheidsmacht

Ter bescherming van de veiligheid beschikt Rwanda over een beroepsleger (*Rwanda Defence Forces, RDF*), een politiemacht (*Rwanda National Police, RNP*) en vrijwillige burgerwachten (*Local Defense Forces, LDF*). De verantwoordelijkheid voor de externe veiligheid en de verdediging van het land ligt bij het ministerie van Defensie (leger), terwijl de binnenlandse veiligheid onder de minister van Binnenlandse Zaken (politiemacht) en de minister voor Lokaal Bestuur (vrijwillige burgerwachten) valt.⁴⁰

Leger

In 2002 is de naam van het Rwandese leger bij wet gewijzigd van *Rwandan*

³⁶ AFP, *Le Rwanda tente de placer son différend avec la France devant la CIJ* (18 april 2007) en BBCNews, *Rwanda takes France to UN court* (20 april 2007).

³⁷ AFP, *Génocide au Rwanda: nouvelles audiences publiques sur le rôle de la France* (21 november 2006), AFP, *Génocide rwandais: des soldats français accusés de viols collectifs* (13 december 2006), AFP, *Génocide au Rwanda: Paul Kagame accuse les Français d'être "venus tuer"* (7 april 2007), AFP, *Un ex-officier belge accuse des soldats français d'avoir entraîné des milices (agence officielle rwandaise)* (24 april 2007) en Reuters, *French troops advised on Rwanda genocide* (3 mei 2007).

³⁸ AFP, *Rwanda: commission d'enquête sur l'attentat contre l'avion d'Habyarimana* (29 maart 2007).

³⁹ Zie ook § 2.6.2 'DRCongo' (Regionale context).

⁴⁰ Zie ook § 3.5.4 'Dienstplichtigen' (Mensenrechten).

Patriotic Army (RPA) in *Rwanda Defence Forces (RDF)*. Het RPA was de militaire vleugel van het *Rwandan Patriotic Front (RPF)* en viel in 1990 vanuit Uganda Rwanda binnen. Na de machtsovername in 1994 in Kigali door het RPF verving het RPA onmiddellijk het regeringsleger van het voorgaande regime van vóór en tijdens de genocide, de *Forces Armées du Rwanda (FAR)*. De RDF is een sterk en gedisciplineerd beroepsleger, dat via het demobilisatieproces inmiddels is teruggebracht van ongeveer 40.000 militairen in 2003 tot het beoogde aantal van 25.000.⁴¹ Rwanda oogst veel lof voor zijn deelname aan diverse vredesmissies, zoals in Sudan.⁴²

Politie

In 2000 nam de *Rwanda National Police (RNP)* de plaats in van de gendarmerie. Het betreft een politiemacht van ongeveer 6.000 agenten, die vroeger deel hebben uitgemaakt van de gendarmerie en de gemeentelijke politie. Crimineel onderzoek wordt verricht door het *Criminal Investigation Department (CID)*.⁴³

De RNP valt onder het ministerie van Binnenlandse Zaken, terwijl de vroegere gendarmerie onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Defensie viel. De belangrijkste taak van de politiemacht is de binnenlandse veiligheid van de bevolking te waarborgen. Alleen de veiligheid van de bevolking in de grensgebieden met de DRC is in eerste instantie de taak van het leger, en pas daarna van de politie en de LDF (zie hieronder). Aangezien het aantal politieagenten niet toereikend is om hun taak naar behoren te vervullen, wordt vaak ook elders de hulp van het leger of de LDF ingeroepen.⁴⁴

Burgerwachten

De *Local Defense Forces (LDF)* zijn burgerwachten die oorspronkelijk werden opgericht onder de regering-Habyiramana om het leger bij te staan tegen invallen van het RPF. Na de genocide van 1994 was er aanvankelijk geen politie, waarop de RPF-autoriteiten nieuwe burgerwachten oprichtten om de bevolking tegen de resterende genocidale krachten in het land te beschermen. Tussen 1995 en 1997 werd de LDF tijdelijk opgeheven als gevolg van berichten over machtsmisbruik jegens burgers. Na een opstand in het noordwesten van Rwanda in 1996 werden zij echter opnieuw ingesteld.⁴⁵

⁴¹ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 15 (2 mei 2006).

⁴² Zie ook § 2.6 'Regionale context'.

⁴³ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 15 (2 mei 2006).

⁴⁴ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 15 (2 mei 2006).

⁴⁵ Zie ook § 2.3.2 'Periode 1994-1999' (Geschiedenis).

In januari 2005 is de LDF bij wet geïnstitutionaliseerd. Zij vallen onder supervisie van de politie. De meeste LDF-leden zijn werkloze jonge mannen en ook vrouwen tussen de 18 en 30 jaar oud, die eerst twee à drie maanden training krijgen. Zij worden door de raad van de *cellule* op vrijwillige basis gekozen, krijgen een uniform en mogen misdadigers arresteren, maar alleen wanneer die op heterdaad worden betrapt. Zij worden slechts voorzien van wapens als zij in actie moeten komen. In de wet is bepaald dat het wapen louter mag worden gebruikt voor zelfbescherming en dat minderjarigen geen deel mogen uitmaken van de LDF.⁴⁶

Mensenrechtenorganisaties melden regelmatig gevallen van geweld tegen burgers door LDF-leden. Daar zij niet betaald worden voor hun diensten, gebruiken sommigen hun positie om mensen te beroven, af te persen of bij geval te doden.⁴⁷ LDF-leden die misbruik maken van hun macht, worden snel tot de orde geroepen, soms door ontslag uit de LDF en in de ernstigste gevallen door arrestatie en detentie.⁴⁸

Veiligheidsdiensten

In Rwanda zijn meerdere veiligheidsdiensten actief, waaronder de *Department of Military Intelligence (DMI)*. Over de structuur en werkwijze van deze diensten is weinig bekend.

2.5.2 Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie

In het akkoord van Lusaka (1999) werden de eerste afspraken gemaakt over demobilisatie, ontwapening en reïntegratie van de gewapende groeperingen (leger en rebellen).⁴⁹ De Rwandese autoriteiten waren wel al sinds 1997 bezig met een eerste fase van afslanking van het Rwandese regeringsleger, maar hadden door gebrek aan middelen nog geen aandacht kunnen besteden aan ex-FAR militairen die Rwanda nooit hadden verlaten of krijgsgevangen waren gemaakt. De demobilisatiefase voor uitvoering van het Lusaka-akkoord begon in 2001 en betreft naast de RDF ook de ex-FAR en de ex-rebellen die uit de DRC terugkeren. In 2006 is de demobilisatie van 20.000 RDF-manschappen voltooid. Daarnaast is de programmacomponent voor

⁴⁶ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

⁴⁷ HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

⁴⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.4 'Naleving en schendingen' (Mensenrechten).

⁴⁹ Zie ook § 2.3.3 'Lusaka-vredesakkoord 1999' (Geschiedenis).

toelages voor in Rwanda verblijvende ex-FAR afgesloten; circa 15.000 manschappen hebben hun uitkering ontvangen.⁵⁰

Rwanda heeft een programma voor opvang en reïntegratie van FDLR-manshappen na terugkeer uit de DRC. Dit programma wordt ondersteund via het *Multi-country Demobilization and Reintegration Program (MDRP)* van de Wereldbank en loopt al in verschillende vormen sinds het eind van de jaren negentig. Het wordt geleid en uitgevoerd door de *Rwanda Demobilisation and Reintegration Commission (RDRC)*. Gedurende de verslagperiode is in het kader van dit programma extra geïnvesteerd in een communicatiestrategie, gericht op het tegengaan van desinformatie door de FDLR-leiding en op de mogelijkheden voor sociaal-economische reïntegratie.⁵¹

De demobilisatie van rebellen, die zich ophouden in de DRC, verloopt nog traag. MONUC⁵² zet alle middelen in om het terugkeerproces te bevorderen, waaronder scouts om FDLR-strijders over te halen terug te keren naar Rwanda. Ook wordt er gebruik gemaakt van speciale radiozenders, die uitleg geven over de mogelijkheden tot terugkeer. Voor zover bekend wil de meerderheid van de manschappen demobiliseren, maar zij worden veelal door hardliners binnen de FDLR-leiding gedwongen te blijven. Naar verluidt zouden FDLR-manshappen min of meer gijzelaars zijn van de leiders van de FDLR, die hen gebruiken als kordon voor hun eigen bescherming. De discipline binnen de FDLR wordt vaak met grove dwang bewaakt; manschappen die verklaren terug te willen keren, zouden worden geëxecuteerd. Diegenen die de strijd willen staken en willen terugkeren naar Rwanda, lopen dus een aanzienlijk risico.⁵³

Wel lijkt de positie van de FDLR in Oost-Congo, waar zich naar schatting nog zo'n 7 à 8.000 FDLR-milities ophouden, te verzwakken. Het Congolese regeringsleger en MONUC proberen met militaire acties de FDLR-troepen dieper het binnenland in te drijven, waardoor invallen in Rwanda onmogelijk worden.⁵⁴ In de loop van 2006 kwam een bescheiden, maar gestage stroom van meestal individuele FDLR-manshappen richting

⁵⁰ Zie voor meer gedetailleerde informatie over programma en uitkeringen eerder verschenen algemene ambtsberichten over Rwanda, laatstelijk 5 juli 2006.

⁵¹ UNSC, S/2006/759, *Twenty-second report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, § 57 (21 september 2006). Zie ook § 2.4.1 'FDLR' (Politieke ontwikkelingen).

⁵² MONUC (*Mission de l'Organisation des Nations Unies en République Démocratique du Congo*) is de VN-vredesmissie in de DRC.

⁵³ EIU, *Rwanda, Country Report*, p. 8 (november 2006). Zie ook § 2.4.1 'FDLR' (Politieke ontwikkelingen).

⁵⁴ AFP, *Opération d'envergure de l'armée congolaise dans le Nord-Kivu* (25 april 2007).

Rwanda op gang om te worden gedemobiliseerd en geïntegreerd in de maatschappij. Dit proces blijft echter moeizaam vanwege de onwil van hardliners binnen de FDLR-leiding om de wapens neer te leggen. Toch zijn er steeds meer tekenen dat de beweging sterk onder druk staat en verdeeld raakt.⁵⁵

2.6 Regionale context

De ontwikkelingen in Rwanda en de veiligheidssituatie in het land hangen nauw samen met de bredere problematiek in het Grote-Merengebied. Rwanda neemt momenteel deel aan diverse regionale vredesinitiatieven, waaronder die ten aanzien van Darfur, Zuid-Sudan en Somalië.⁵⁶ Hieronder worden de bilaterale betrekkingen van Rwanda met de buurlanden Burundi, de Democratische Republiek Congo (DRC), Tanzania en Uganda belicht.

2.6.1 Burundi

De betrekkingen tussen Burundi en Rwanda zijn over het algemeen goed. Er bestaan nauwe contacten tussen beide landen.⁵⁷ Gevoed door sociaal-economische malaise en honger, maar ook vanwege angst voor berechting door *gacaca*-rechtbanken⁵⁸ zijn in 2005 en begin 2006 duizenden Rwandezen de grens overgestoken naar Burundi.⁵⁹ In de loop van maart 2006 normaliseerde de situatie zich in en om Butare, waar de meeste vluchtelingen vandaan kwamen. Dit kwam mede, omdat de plaatselijke overheid op een effectievere manier met de bevolking over *gacaca* communiceerde. Hierdoor werd de uittocht grotendeels tot staan gebracht en kwam een gestage stroom van terugkeer, gefaciliteerd door UNHCR, op

⁵⁵ EIU, *Rwanda, Country Report*, p. 8 (februari 2007), US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007) en AFP, *RDC: reddition de 370 miliciens locaux dans l'est (ONU)* (7 maart 2007). Zie ook § 2.5.2 'Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie' (Veiligheidssituatie) en § 2.6.2 'Democratische Republiek Congo' (Regionale context).

⁵⁶ IRIN, *Rwanda-Somalia: President seeks Kigali's help to foster reconciliation* (24 januari 2007), Reuters, *Rwanda asks UN council to remove arms proviso* (7 maart 2007) en Reuters, *Rwanda president 'ringing an alarm bell' on Darfur* (2 mei 2007).

⁵⁷ EIU, *Burundi: Country Report*, p. 7 (augustus 2006), EIU, *Burundi: Country Profile*, p. 15 (20 september 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 8 (februari 2007).

⁵⁸ Medio januari 2005 werd een begin gemaakt met de voorbereidende hoorzittingen van vermeende verdachten voor hun aandeel in de genocide door *gacaca*-rechters. Al snel deden geruchten de ronde over arbitraire arrestaties en detentie van Hutu. Zie ook § 2.2.3 'Rechterlijke macht' (Staatsinrichting) en § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*' (Mensenrechten).

⁵⁹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

gang. Andersom verblijven er nauwelijks meer Burundese vluchtelingen in Rwanda.⁶⁰

2.6.2 Democratische Republiek Congo (DRC)

Gedurende de verslagperiode was de veiligheidssituatie in Oost-Congo (vooral in de provincie Noord-Kivu) slecht.⁶¹ In grote gebieden ontbreekt het aan staatsgezag, waardoor rebelligroeperingen, waaronder Mayi-Mayi en FDLR, ruimte krijgen om te opereren.⁶² Deze verzetten zich tegen herstel van het centrale overheidsgezag, terroriseren de lokale bevolking en exploiteren een deel van de aanwezige natuurlijke rijkdommen. De opbrengst wordt onder meer gebruikt voor de aanschaf van wapens en munitie.

Als gevolg van schermutselingen tussen het Congolese regeringsleger en plaatselijke milities zoeken Congolese vluchtelingen in het grensgebied nog geregeld hun heil in Rwanda. Volgens UNHCR zouden zich nog zo'n 43.000 Congolese vluchtelingen in Rwanda bevinden.⁶³ Rwanda zoekt samenwerking met de DRC om het gemeenschappelijk probleem, dat de FDLR vormt voor de bevolking in de regio, te helpen oplossen.⁶⁴

De bilaterale betrekkingen tussen Rwanda en de DRC zijn zodanig verbeterd, dat de Rwandese regering verklaard heeft bereid te zijn haar ambassade in Kinshasa te heropenen. Tot uitwisseling van ambassadeurs is het echter nog niet gekomen.⁶⁵ Rwanda laat zich steeds vaker voorzichtig positief of begripvol uit over de inspanningen van de internationale gemeenschap in de DRC, en in het bijzonder die van MONUC.⁶⁶

⁶⁰ Reuters, *No reason for Rwandans to seek Burundi asylum-Rwanda* (10 mei 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 16 (mei 2006), IRIN, *Burundi-Rwanda: Thousands more asylum seekers repatriated* (13 juni 2006), HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

⁶¹ IRIN, *DRC-Rwanda: Mediation to ease tension in North Kivu* (8 januari 2007) en AFP, *Offensive de l'armée au Nord-Kivu (RDC)* (2 mei 2007).

⁶² AFP, *RDC: reddition de 370 miliciens locaux dans l'est (ONU)* (7 maart 2007).

⁶³ UNHCR, *Rwanda: Country Information Brief*, p. 11 (september-december 2006).

⁶⁴ IRIN, *DRC-Rwanda: Mediation to ease tension in North Kivu* (8 januari 2007) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 16 (februari 2007). Zie ook eerder verschenen algemene ambtsberichten over Rwanda, laatstelijk 5 juli 2006.

⁶⁵ Reuters, *Rwanda hails neighbour Congo's peaceful elections* (1 augustus 2006), UNSC, *S/2006/759, Twenty-second report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, § 39 (21 september 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 16 (november 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 8 (februari 2007).

⁶⁶ IRIN, *Rwanda-DRC: Kagame seeks co-operation on rebels* (7 maart 2007).

2.6.3 Tanzania

De betrekkingen tussen Tanzania en Rwanda zijn goed, maar niet intensief. Het voornaamste geschilpunt was jarenlang het vluchtelingenprobleem. Sinds 2006 bestaat tussen beide landen een akkoord betreffende repatriëring van nog in Tanzania verblijvende Rwandezen. Tanzania begon in dat jaar met de gedwongen uitzetting van circa 60.000 Rwandezen, die daar soms al generaties lang verblijven. Inmiddels zijn ongeveer 18.000 Rwandezen teruggekeerd.⁶⁷

2.6.4 Uganda

Uganda is Rwanda's belangrijkste handelspartner. De bilaterale relatie is goed, maar wordt af en toe op de proef gesteld. Een voorbeeld was het doorreizen naar Europa in april 2006 van de politieke leider van de FDLR, Ignace Murwanashyaka, vanuit de DRC via Uganda. Dit in weerwil van een opgelegde VN-sanctie die reizen van rebellenleiders vanuit Oost-Congo verbodt. Tot een conflict tussen beide landen is het uiteindelijk niet gekomen, maar deze aangelegenheid illustreerde in de optiek van Rwanda dat Uganda een 'vrijhaven' zou zijn voor een grote groep dissidenten en rebellen.⁶⁸

In 2006 hebben Rwanda en Uganda ter inperking van grensoverschrijdende incidenten (drugshandel, smokkel, berovingen) afspraken gemaakt inzake *joint security operations* langs de gemeenschappelijke grens.⁶⁹ Voorts zijn beide landen samen met UNHCR overeengekomen dat de komende jaren de in Uganda aanwezige Rwandese vluchtelingen (volgens UNHCR nog zo'n 16.000) op vrijwillige basis naar hun land zullen terugkeren.⁷⁰ In februari 2007 zijn afspraken gemaakt over het uitleveren van een aantal in Uganda verblijvende genocide-verdachten aan Rwanda.

2.6.5 Grote Meren-gebied

Onder auspiciën van de Afrikaanse Unie (AU) en de VN vond in Dar es Salaam op 19 en 20 november 2004 de eerste *International Conference on the Great Lakes Region (ICGLR)* plaats, met als doel het beëindigen van het

⁶⁷ EIU, *Rwanda: Country Profile 2006*, p. 14 (2 mei 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 17 (augustus 2006) en www.rodekruis.be (7 december 2006). Zie ook § 4 'Migratie'.

⁶⁸ ANP, *België liet gezochte Hutu-leider toch EU binnen* (11 april 2006), IRIN, *Rwanda: Rebel leader released after three-week detention* (27 april 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 15 en p. 16 (mei 2006), AFP, *Sanctions américaines "injustes et inutiles" (rebelles rwandais)* (2 november 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 8 (februari 2007).

⁶⁹ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 17 (november 2006).

⁷⁰ UNHCR, *Rwanda: Country Information Brief* (september-december 2006).

geweld, de opbouw van functionele staatsstructuren en herstel van de relaties tussen de landen onderling. Eerbiediging van de territoriale integriteit, het niet dulden van buitenlandse rebellengroepen en herstel van de rechtstaat werden daarbij expliciet genoemd. Concretisering van deze doelstellingen hebben uiteindelijk geleid tot een pact voor regionale veiligheid, stabiliteit en ontwikkeling, dat tijdens de tweede Grote Merenconferentie in Nairobi op 14 en 15 december 2006 is aangenomen. De volgende conferenties zullen worden gehouden in de DRC in 2008 en in Uganda in 2010.⁷¹

Voorts werd eind oktober 2004 onder auspiciën van de Verenigde Staten een tripartiete overeenkomst getekend tussen Rwanda, de DRC en Uganda. Het tripartiete overleg heeft tot doel het verbeteren van de regionale verhoudingen en het oplossen van bestaande (grens)conflicten. Binnen het tripartiete overleg is voorzien dat de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie regelmatig bijeen komen.⁷² Inmiddels vonden in oktober 2005 in Kampala, alwaar de toetreding van Burundi werd geformaliseerd (tripartiete plus), en in april en mei 2006 in respectievelijk Bujumbura en Kigali vervolgbesprekingen plaats over diverse onderwerpen. Onder meer werd overeengekomen aan illegaal bewapende groeperingen, die de vrede en veiligheid in de regio destabiliseren, sancties op te leggen (reisrestricties van leiders, verboden toegang tot de media, verbod op politieke bijeenkomsten, etc.).⁷³

2.7 Sociaal-economische situatie

De genocide van 1994 heeft duidelijke sporen achtergelaten op de levensstandaard en de sociaal-economische situatie in Rwanda. Met een inkomen van circa US\$ 272 (€ 204) per hoofd van de bevolking behoort Rwanda tot de armere landen van Afrika. Rwanda staat op plaats 159 van 177 op de *Human Development Index (HDI)*, de VN-index voor sociale ontwikkeling.⁷⁴

⁷¹ IRIN, *Great Lakes: Regional pact highlights humanitarian issues* (15 december 2006) en AFP, *Rwanda: l'ONU lève les derniers éléments d'un embargo sur les armes* (28 maart 2007).

⁷² RNA, *Rwanda, Uganda, DR Congo sign agreement on security mechanism* (26 oktober 2004).

⁷³ UNSC, S/2006/163, *Sixth report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Burundi, § 15* (21 maart 2006), AFP, *Les Grands Lacs vont à l'Onu des sanctions contre les rebelles* (21 april 2006) en IRIN, *Great Lakes: Ministers want illegal armed groups sanctioned* (21 april 2006).

⁷⁴ EIU, *Rwanda: Country Report* (februari 2007) en www.hdr.undp.org/statistics (15 maart 2007).

Circa 60% van de Rwandese bevolking leeft van minder dan US\$ 1 per dag. De kindersterfte is één van de hoogste ter wereld (85 per 1000). Ongeveer 5,1% van de bevolking is HIV-positief; naar schatting zijn inmiddels meer dan 30.000 personen overleden aan AIDS. De gemiddelde levensverwachting bedraagt 49 jaar. Het grootste deel van de bevolking (circa 90%) is voor haar bestaan direct of indirect afhankelijk van de landbouw.⁷⁵

Van het Rwandese grondgebied is ongeveer 75% geschikt voor landbouw. Om de productiviteit van deze sector te verhogen moet opdeling van land worden tegengegaan en daarvoor is op 15 september 2005 een nieuwe landwet (*Land Law*) in werking getreden. De wet verbiedt verdere fragmentatie van land door erfenis of verkoop. De implementatie moet nog in andere wetten worden uitgewerkt. Naar verwachting zullen lokale landcommissies vóór eind 2007 grondbezit gaan registreren en monitoren op productiviteit en milieuvriendelijkheid. Belangrijk is daarbij dat de landbezitters niet het slachtoffer worden van machtsmisbruik en discriminatie bij herverdeling van land, voorts betrokken worden bij de besluitvorming van de landcommissies en toegang hebben tot de rechter indien onheus bejegend.⁷⁶

Economische activiteit buiten de landbouwsector is nog sterk onderontwikkeld. Externe investeringen bleven na 1994 beperkt; het investeringsklimaat was om verschillende redenen (onveiligheid, geringe beschikbaarheid van gekwalificeerd personeel, inadequate wetgeving en tenuitvoerlegging daarvan) onaantrekkelijk. De Rwandese overheid zet zich in om het investeringsklimaat te verbeteren middels aanpassing van bestaande en invoering van nieuwe wetgeving op dat gebied, waarvoor zij lof ontving in de *Doing Business Index* van 2006.⁷⁷ Op 30 november 2006 werd Rwanda, samen met Burundi, toegelaten tot de *East African Community (EAC)*.⁷⁸ Voorts heeft Rwanda in december 2006 aangegeven lid te willen worden van de *Commonwealth of Nations*; het land hoopt te worden toegelaten tijdens de topbijeenkomst in Kampala in november 2007.⁷⁹

⁷⁵ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

⁷⁶ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 9 (februari 2007).

⁷⁷ Doing Business Index 2006, p. 4 (november 2005).

⁷⁸ African Business, jrg. 41, nr. 330, p. 88-89, *Rwanda, Burundi to join East African Community* (april 2007).

⁷⁹ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 8 en p. 15 (februari 2007).

Het afgelopen jaar vertoonde de economie een groei van bijna 6% als gevolg van onder meer een gunstige ontwikkeling van de koffie-export en de bouwsector. Dit positieve effect werd teniet gedaan door een inflatie van circa 8% als gevolg van prijsstijgingen van met name benzine, elektriciteit en voedsel (mede als gevolg van de aanhoudende droogte begin 2006 en de overdadige regenval later dat jaar).⁸⁰ In de dienstensector zorgden toerisme en transport voor enige groei. De potentie van toerisme in Rwanda is relatief groot. In de jaren vóór de genocide leverden alleen al het bezoek aan de nationale parken circa 30% van de buitenlandse deviezen. Zowel toerisme als transport zijn echter bij uitstek kwetsbaar in een instabiele regio.⁸¹

In vervolg op kwijtschelding van de schulden in 2005 verleenden de Wereldbank en het IMF in 2006 opnieuw financiële steun aan Rwanda.⁸² Volgens deze instellingen heeft het land sinds de genocide weer een zekere economische stabiliteit bereikt. Hierdoor is ruimte ontstaan voor onder meer verbetering van onderwijs en gezondheidszorg en kan de Rwandese regering de komende jaren werken aan het verder terugdringen van de armoede in het land. De regering richt zich daarbij op een groei van gemiddeld 6 à 7% per jaar.⁸³

In 2011 wil Rwanda op basis van 7% groei per jaar komen tot een stijging van het inkomen per hoofd van de bevolking naar US\$ 336 (€ 252) en de armoede met ruim 10% hebben teruggedrongen naar 46%. Om dit te bereiken moeten economische groei en werkgelegenheid worden gestimuleerd door investeringen in infrastructuur, in een meer op de markt georiënteerde landbouwsector, in een exportstrategie gericht op waardevermeerdering, in meer en betere ambachtelijke opleidingen en in de ontwikkeling van de private sector. Gekoppeld aan investeringen in sociale vangnetten, betere sociale diensten en uitgebreidere verzekeringsmechanismen moet dit pakket maatregelen een positieve impact krijgen op de bestrijding van armoede. Een belangrijk aspect hierbij is het

⁸⁰ Reuters, *Rwanda coffee exporters form quality control group* (16 februari 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 18 en p. 19 (november 2006), Reuters, *Rwanda to up spending by 22 pct in 2007 budget* (2 november 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 11 (februari 2007).

⁸¹ Reuters, *Rwanda plans to import rhinos to boost tourism* (26 september 2006).

⁸² ANP, *IMF en Wereldbank schelden Rwanda schulden kwijt* (13 april 2005), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 11 (november 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 18 (februari 2007).

⁸³ Reuters, *Central bank sees Rwanda 2006 GDP growth easing* (11 oktober 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 10 (november 2006), Reuters, *Rwanda seeking more donor aid to spur growth* (21 november 2006) en Reuters, *Rwanda economy to expand by 6.5 pct in 2007* (7 mei 2007).

terugdringen van het geboortecijfer van gemiddeld zes naar circa drie kinderen door middel van voorlichting en het beschikbaar stellen van voorbehoedsmiddelen en dergelijke, evenals verdere investeringen in de sociale sectoren als gezondheidszorg en onderwijs.

Gedurende de verslagperiode had Rwanda behoefte aan meer megawatt energie dan er geleverd kon worden. De meest acute energietekorten werden tijdelijk deels opgelost door peperdure diesel in te voeren en idem generatoren te huren. De energieprijzen steeg enorm en behoorde tot de hoogste in de wereld: 22 dollarcent per kWh. Daar komt nog bij dat meer dan 90% van de bevolking geheel geen toegang heeft tot moderne energiediensten en aangewezen is op energie die ongezond is (houtschoolvuurtjes in huis) en bovendien het milieu aantast (houtkap). Op de lange termijn zijn er goede mogelijkheden (bijvoorbeeld waterkracht) voor een verbetering van de situatie, maar dat vergt grote investeringen die moeilijk zijn gebleken in een niet zo stabiele regio. Voorts heeft meer dan 50% van de bevolking geen toegang tot schoon drinkwater.

Al enige tijd bestaan er uitgebreide plannen voor stadsverbetering van de hoofdstad Kigali (*Kigali Master Plan*), die inmiddels stap voor stap in verschillende delen van de stad worden doorgevoerd. In veel gevallen worden bij onteigening grondbezitters en huiseigenaren voldoende gecompenseerd. Over het algemeen zijn betrokkenen tevreden met de compensatie die zij krijgen en die hun in staat stelt om elders een (vaak beter) huis te bouwen. Wel komen gevallen voor van late uitbetaling, te lage compensatie of te snelle uitzetting door lokale overheden. Dit gebeurt echter niet op grote schaal.

3 Mensenrechten

Op het gebied van de mensenrechten waren er tijdens de verslagperiode positieve en negatieve ontwikkelingen. De persvrijheid is geleidelijk vergroot en het *gacaca*-proces vindt vanaf begin 2005 voortgang. Na lange tijd nauwelijks gefunctioneerd te hebben, is er sinds 2005 sprake van een aanzienlijke verbetering binnen het justitieel apparaat.⁸⁴ Wel lopen personen en organisaties nog steeds het risico beschuldigd te worden van divisionisme (het zaaien van verdeeldheid in de maatschappij) of het aanhangen van de ideologie van de genocide.⁸⁵

3.1 Internationale verdragen en protocollen

Rwanda is partij bij de belangrijkste verdragen op het terrein van de mensenrechten, te weten:

- de Conventies van Genève inzake behandeling van gewonde en zieke militairen in oorlogssituaties te land en ter zee, inzake behandeling van krijgsgevangenen, inzake bescherming van burgers in oorlogstijd (sinds 1964), alsmede de twee additionele protocollen van 1949 inzake bescherming van slachtoffers van internationale gewapende conflicten en binnenlandse gewapende conflicten (sinds 1984);
- het Internationale Verdrag inzake Uitbanning van Alle Vormen van Rassendiscriminatie (sinds 1975);
- het Verdrag inzake Voorkomen en Bestrafing van Genocide (sinds 1975);
- het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (sinds 1976);
- het Internationale Verdrag inzake Burger- en Politieke Rechten (sinds 1976), maar niet het daarop betrekking hebbende eerste optionele protocol betreffende het individueel klachtenrecht en het tweede optionele protocol betreffende afschaffing van de doodstraf;
- het Verdrag met betrekking tot de Status van Vluchtelingen, alsmede het bijbehorende protocol van 1967 (sinds 1980);

⁸⁴ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.2 'Nationale wetgeving' en § 3.4.5 'Rechtsgang' (Mensenrechten).

⁸⁵ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.3.1 'Ideologie van de genocide / divisionisme' (Toezicht / Mensenrechten).

- het Internationale Verdrag inzake Onderdrukking en Bestrafing van Apartheid (sinds 1981);
- het Verdrag inzake Uitbanning van Alle Vormen van Discriminatie tegen Vrouwen (sinds 1981), maar niet het optionele protocol betreffende alle in het verdrag genoemde vormen van discriminatie;
- het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (sinds 1991), alsmede het optionele protocol betreffende kinderhandel, kinderprostitutie en kinderpornografie (sinds 2002) en het optionele protocol betreffende kinderen in gewapende conflicten (sinds 2002);
- het Verdrag inzake politieke rechten van de vrouw (sinds 2002).

Hoewel Rwanda al geruime tijd zegt tot ratificatie over te gaan van het Internationaal Verdrag tegen Marteling en Andere Wrede en Onmenselijke Behandeling of Bestrafing, is dit nog niet gebeurd.⁸⁶ Rwanda voldoet nauwelijks aan de rapportageverplichtingen aan de organen van toezicht.⁸⁷ Tot nu toe heeft Rwanda alleen gerapporteerd over het Internationale Verdrag inzake Burger- en Politieke Rechten, het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, het Verdrag inzake Uitbanning van Alle Vormen van Discriminatie tegen Vrouwen, het Verdrag inzake de rechten van het Kind en het Internationale Verdrag inzake Uitbanning van Alle Vormen van Rassendiscriminatie.⁸⁸

Rwanda is voorts partij bij het Verdrag van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid met betrekking tot Vluchtelingen (sinds 1980), het Afrikaanse Handvest voor de Rechten van Mensen en Volkeren (sinds 1983), alsmede de bijbehorende protocollen betreffende de oprichting van een Afrikaans Hof (sinds 2003) en vrouwenrechten (sinds 2004), het Afrikaanse Handvest voor de rechten en het welzijn van het kind (sinds 2000) en het Afrikaans Verdrag ter voorkoming en bestrijding van corruptie (sinds 2004).

Met de Verenigde Staten heeft Rwanda een artikel-98-overeenkomst gesloten inzake niet-uitlevering van Amerikaanse onderdanen aan het Internationaal Strafhof (*International Criminal Court, ICC*) in Den Haag,

⁸⁶ www.unhcr.ch/treaties / www.un.org / www.ohchr.org/countries/ractification / www.hri.ca/uninfo/treaties (12 december 2006).

⁸⁷ Die organen van toezicht zijn: *Human Rights Committee (HRC)*, *Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)*, *Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)*, *Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW)* en *Committee on the Rights of the Child (CRC)*.

⁸⁸ Zie voor meer gedetailleerde informatie voorgaande algemene ambtsberichten over de situatie in Rwanda, laatstelijk 5 juli 2006.

dat misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden moet berechten. Rwanda is geen partij bij het ICC.⁸⁹

3.2 Nationale wetgeving

De grondwet beschermt alle internationaal erkende fundamentele rechten. Begin februari 2007 heeft het parlement een nieuwe wet goedgekeurd voor speciale behandeling van Rwandezen die uit het buitenland aan Rwanda worden uitgeleverd, met als belangrijkste element afschaffing van de doodstraf voor deze groep. De wet heeft vooral als doel overdracht van zaken van het *International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)* aan Rwanda mogelijk te maken.⁹⁰

3.3 Toezicht

In Rwanda houden zowel overheid als niet-gouvernementele mensenrechtenorganisaties zich bezig met het toezicht op de naleving van de mensenrechten.

De Rwandese grondwet voorziet sinds 1999 in een Nationale Mensenrechten Commissie (*Commission Nationale des Droits de l'Homme, CNDH*), die onder meer bevoegd is onderzoek te doen naar schendingen van de mensenrechten en het openbaar ministerie te adviseren een rechterlijk proces in gang te zetten tegen vermeende mensenrechtenschenders. Sinds 2003 zijn de bevoegdheden van de commissie uitgebreid en kan zij zelf klachten indienen bij de bevoegde gerechtshoven, wanneer mensenrechtenschendingen worden geconstateerd. Het hoofdkantoor is gevestigd in Kigali en daarnaast werken verschillende krachten verspreid over het land. De commissie is samengesteld uit zeven leden, die bekend staan om hun moraliteit, integriteit en bekwaamheid. Zij worden door de Nationale Vergadering voor drie jaar gekozen uit tien kandidaten, die weer worden genomineerd door de regering. Elk jaar brengt de commissie een rapport uit waarin zij haar activiteiten van het afgelopen jaar toelicht en aanbevelingen doet.

Mensenrechtenorganisaties in Rwanda worden door de autoriteiten in de gaten gehouden en zijn aan regels gebonden voor hun functioneren. Door middel van vergunningen (*certificats*), die jaarlijks moeten worden

⁸⁹ www.isc-icc.org (12 december 2006).

⁹⁰ Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Rwanda Tribunaal' (Mensenrechten).

vernieuwd, en gedetailleerde verplichte rapportages houdt de overheid grip op de organisaties uit het maatschappelijk middenveld.

In Rwanda bestaan twee koepelorganisaties op het gebied van de mensenrechten: de *Ligue des Droits de la Personne dans la Région de Grands Lacs (LDGL)* en het *Collectif des Ligues et Associations de Défense des Droits de l'Homme au Rwanda (CLADHO)*. De eerste stelt zich iets kritischer en onafhankelijker op van de Rwandese overheid dan de tweede. Andere mensenrechtenorganisaties zijn *Haguruka* en *Pro-Femmes* (beide vrouwenrechten), het *Forum des Activistes Contre la Torture (FACT)* en *Liprodhor*. Naast de verschillende mensenrechtenorganisaties in Rwanda zijn ook enkele belangenorganisaties van genocide-overlevenden actief, waaronder *Ibuka*, de grootste Rwandese ngo, en *Avega Agahozo*, een vrouwenorganisatie die voornamelijk uit weduwen bestaat.

Internationale mensenrechtenorganisaties als *Amnesty International (AI)*, *Human Rights Watch (HRW)* en de *International Crisis Group (ICG)* publiceren regelmatig rapporten over Rwanda, gebaseerd op bezoeken en op bijdragen van lokale ngo's. *Human Rights Watch* heeft daarnaast een eigen kantoor in Kigali.

3.3.1 *Ideologie van de genocide / divisionisme*

Referenties aan etnische identiteit zijn problematisch in een land waar etniciteit officieel geen rol meer mag spelen. De Rwandese regering heeft er na de genocide bewust voor gekozen om iedereen in de eerste plaats als Rwandese burger te beschouwen en niet als Hutu of Tutsi. Desondanks speelt etniciteit nog een grote rol in de samenleving. Aanklachten jegens 'divisionisme', 'aanzetten tot haat' en 'sektarisme' komen nog steeds voor. Met enige regelmaat worden journalisten beschuldigd van uitlatingen met referenties aan etniciteit. Veelal leidt dit tot een berisping van de Hoge Raad voor de Pers, maar in een enkel geval ook tot een formele aanklacht.⁹¹

3.4 Naleving en schendingen

Hoewel in de grondwet diverse fundamentele rechten en vrijheden zijn opgenomen, worden deze door de Rwandese autoriteiten niet altijd gerespecteerd.

⁹¹ HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 (februari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.4.1 'Vrijheid van meningsuiting' en § 3.5.5 'Etnische groepen'.

3.4.1 *Vrijheid van meningsuiting*

De grondwet voorziet in persvrijheid, met de beperking dat het verboden is om via de media aan te zetten tot haat of verdeeldheid. De vrijheid van meningsuiting blijft echter een gevoelige kwestie als gevolg van de rol van de media tijdens de genocide. Vrijwel alle media passen in meerdere of mindere mate zelfcensuur toe.⁹² Gedurende 2005 en 2006 was echter een toename te bemerken van artikelen, waarin kritiek geuit werd op de regering. Ook op de radio lijkt de politieke discussie toe te nemen.

Gedrukte media

Volgens de grondwet moeten de gedrukte media onafhankelijk zijn in hun berichtgeving. Journalisten kunnen hun beroep over het algemeen vrij uitoefenen. Wel worden zij door de autoriteiten in de gaten gehouden. Een regulerende rol is weggelegd voor de in 2003 ingestelde Hoge Raad voor de Pers (*High Council of the Press, HCP*).⁹³

Doorgaans hebben Rwandese journalisten geen gedegen journalistieke opleiding en geen kennis van de ethiek, verbonden aan het vak, en zijn zij vrij makkelijk te manipuleren. Een aantal aanklachten inzake divisionisme in de media is terug te voeren op de gebrekkige journalistieke kwaliteit van de artikelen.

Af en toe wordt melding gemaakt van bedreiging en ondervraging door de politie van journalisten. Zo werd in september 2005 Jean Léonard Rugambage, een journalist van het onafhankelijke blad *Umuco*, gearresteerd op beschuldiging van betrokkenheid bij de genocide in 1994 nadat hij een kritisch artikel had gepubliceerd over mismanagement en getuigenvervalsing bij *gacaca*-processen in de Gitarama-regio. Hij werd veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf voor belediging van het gezag, maar is inmiddels vrijgelaten.⁹⁴ Begin januari 2007 werd Agnès Uwimana Nkusi, journaliste van het blad *Umurabyo*, gearresteerd en aangeklaagd voor 'sektarisme en discriminatie' (gelijk aan 'divisionisme'). Haar zaak is nog in behandeling. Vervolgens werd op 9 februari 2007 de journalist Jean

⁹² EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 15 (november 2006) en HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

⁹³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

⁹⁴ HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007), IPS, *Rwandese journalisten slachtoffer van intimidatie* (15 januari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

Bosco Gasasira, hoofdredacteur van het onafhankelijke blad *Umuwugizi*, in elkaar geslagen. Er loopt een onderzoek naar de toedracht van de aanval. De daders zijn vooralsnog onbekend.⁹⁵

Radio, televisie en internet

Particuliere radiostations kunnen onafhankelijk opereren mits zij een zendvergunning (licentie) hebben verkregen. De vergunningen worden afgegeven door het ministerie van Informatie na advies van de Hoge Raad voor de Pers. Naast Radio Rwanda (staatsradio) zenden nog zo'n elf andere Rwandese radiostations uit. In toenemende mate is er sprake van politieke discussie op de radio. De internationale radiostations *Radio France International (RFI)*, *British Broadcasting Corporation (BBC)*, *Voice of America* en *Deutsche Welle* kunnen in principe ongehinderd uitzenden. In vervolg op de diplomatieke rel met Frankrijk verboden de Rwandese autoriteiten echter eind november 2006 de uitzendingen van het Franse radiostation RFI.⁹⁶ Hoewel de overheid commerciële televisie toestaat, beheert zij tot nu toe het enige televisiestation in Rwanda. Naast het nationale TV-station zijn er twee organisaties die een uitzendvergunning voor televisie hebben aangevraagd en verkregen. Het betreft hier twee religieuze kanalen, waarvan er slechts één per satelliet te ontvangen is. Voorts heeft de eigenaar van 'Radio 10' enige tijd geleden via de media laten weten eveneens een TV-station te willen beginnen. Hij heeft echter nog geen poging ondernomen om een vergunning hiervoor aan te vragen.⁹⁷ Ten aanzien van de toegang tot of het hebben van een website op internet worden, voor zover bekend, geen beperkingen opgelegd. Daarbij moet worden opgemerkt, dat de meeste Rwandezen niet beschikken over de hiertoe benodigde apparatuur.⁹⁸

3.4.2 *Vrijheid van vereniging en vergadering*

Hoewel de grondwet voorziet in vrijheid van vereniging en vergadering, zijn oprichting en functioneren van organisaties in Rwanda aan gedetailleerde regelgeving onderhevig. De vorming van maatschappelijke organisaties, waaronder mensenrechtenorganisaties en vakbonden, moet

⁹⁵ Reuters, *Rwandan journalist beaten into coma* (14 februari 2007).

⁹⁶ AFP, *Le gouvernement rwandais ordonne l'arrêt de la diffusion de RFI* (27 november 2006) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 2.4.3 'Verstoorde relatie met Frankrijk' (Politieke ontwikkelingen).

⁹⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007) en www.tvz.tv/newsfile/2006/march/rwanda.html (19 april 2007).

⁹⁸ Reuters, *Rwanda points and clicks its way to growth* (27 november 2006), US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

eerst door de overheid worden goedgekeurd en geregistreerd. Voor openbare bijeenkomsten en demonstraties is vooraf goedkeuring van de autoriteiten nodig. Ook internationale ngo's zijn verplicht de overheid te informeren over zaken als personeel, te voeren acties, etc. Voor zover bekend, zijn in de verslagperiode geen politieke partijen of maatschappelijke organisaties verboden.⁹⁹

3.4.3 *Vrijheid van godsdienst*

De vrijheid van godsdienst wordt gegarandeerd in de grondwet. Religieuze organisaties moeten zich, net als andere ngo's, laten registreren en een vergunning aanvragen. Dit is over het algemeen een routinezaak. Voor zover bekend hebben gedurende de verslagperiode geen structurele discriminatie en vervolging van individuen vanwege hun godsdienst plaatsgevonden. Jehova's getuigen ondervinden af en toe problemen, maar die hebben vooral te maken met hun principiële weigering gemeenschapstaken te verrichten.¹⁰⁰

3.4.4 *Bewegingsvrijheid*

De grondwet garandeert vrijheid van beweging, die over het algemeen ook door de overheid wordt gerespecteerd. Op de grote wegen zijn wel checkpoints, maar deze worden met name gebruikt om deserteurs uit het leger en infiltrerende rebellen op te sporen. Burgers moeten zich kunnen identificeren, wanneer dit gevraagd wordt. Wanneer zij geen identiteitsbewijs of een attest van verlies kunnen overhandigen, lopen zij het risico te worden gedetineerd, totdat zij kunnen bewijzen wie zij zijn en waar zij vandaan komen.¹⁰¹

Toestemming om te reizen is niet nodig, en tijdelijk verblijf buiten de eigen woonplaats is toegestaan. Personen die permanent willen verhuizen naar een andere *cellule*, moeten een verklaring van goed gedrag meenemen vanuit de oude *cellule* en tevens een nieuwe identiteitskaart aanvragen.¹⁰²

⁹⁹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁰⁰ US Department of State, *Rwanda: International Religious Freedom Report 2006* (15 september 2006) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁰¹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁰² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

Identificatie

Zowel mannen als vrouwen in Rwanda zijn handelingsbekwaam vanaf de leeftijd van 21 jaar en mogen vanaf die leeftijd zelfstandig documenten aanvragen. Sinds 1997 wordt de etnische achtergrond niet meer vermeld op identiteitskaarten of paspoorten. Identiteitskaarten zijn voor onbepaalde tijd geldig; paspoorten hebben een geldigheidsduur van vijf jaar.

Een persoon krijgt de Rwandese nationaliteit, wanneer de Rwandese nationaliteit van de vader bewezen kan worden. Indien de vader niet bekend is, staatloos is of zijn nationaliteit onbekend is, dan kan een kind de Rwandese nationaliteit via de lijn van de moeder krijgen.¹⁰³

Elke Rwandese burger van 16 jaar en ouder wordt geacht een identiteitskaart te hebben en deze te allen tijde bij zich te dragen. Aanschaf van een identiteitskaart kost gemiddeld RWF 1.200 (€ 1,64 / US\$ 2,19). Identiteitskaarten worden afgegeven door het district waar betrokkene woont, met een verklaring van de *cellule* dat de persoon daar bekend is en er geen strafrechtelijk onderzoek tegen hem of haar loopt. Over het algemeen zijn er geen problemen bij de afgifte van documenten. Teruggekeerde vluchtelingen en asielzoekers kunnen echter wel eens te maken krijgen met weigering van de lokale autoriteiten om mee te werken. Hiertegen kan men in beroep gaan, wat doorgaans tot genoegdoening leidt.¹⁰⁴

Kinderen jonger dan 16 jaar krijgen geen eigen identiteitskaart, maar worden bijgeschreven op de kaart van één van de ouders. Volgens wetgeving van vóór de genocide kan een kind alleen bijgeschreven worden op de kaart van de vader, maar in de praktijk kan dit ook op de kaart van de moeder. Ook wezen tot 16 jaar krijgen geen eigen identiteitskaart. Daardoor is het mogelijk dat minderjarigen jonger dan 16 jaar in Rwanda rondreizen zonder identiteitsdocumenten.

Militairen moeten wanneer zij in dienst treden, hun burgerlijk identiteitsbewijs inleveren. Zij krijgen daarvoor in de plaats een militair identiteitsbewijs. Op deze wijze zijn zij herkenbaar bij checkpoints. Wanneer militairen afzwaaien, krijgen zij hun burgerlijke identiteitskaart weer terug, met een bewijs van geoorloofde uittreding uit het leger.

Paspoort

In 2004 werden alle paspoorten in Rwanda vernieuwd. Vanaf 1 januari

¹⁰³

In Rwanda is dubbele nationaliteit toegestaan.

¹⁰⁴

US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

2004 bestaan normale (blauwe), officiële (zwarte) en diplomatieke (rode) paspoorten. Alle oude paspoorten verliepen op 31 augustus 2004.

Paspoorten worden afgegeven door het ministerie van Binnenlandse Zaken. Een paspoort is duur en kost circa RWF 50.000 (€ 68 / US\$ 91).¹⁰⁵ Voor een paspoortaanvraag heeft men een verklaring van goed gedrag nodig van de *cellule*, die men bij de burgemeester van het desbetreffende district samen met een identiteitskaart overlegt. Het ministerie houdt bij welke paspoortaanvragen zijn ingediend en welke zijn gehonoreerd. Binnen een maand behoort men antwoord te krijgen of de paspoortaanvraag wordt gehonoreerd of niet. Een weigering door het ministerie om een paspoort af te geven moet worden gemotiveerd in een brief.

Kinderen worden tegenwoordig niet meer bijgeschreven in het paspoort van de ouders; iedereen moet een eigen paspoort aanvragen. Boven de 16 jaar kunnen minderjarigen alleen reizen, beneden de 16 jaar is dit alleen toegestaan indien officiële papieren bewijzen dat het kind door een volwassene op het vliegveld van bestemming wordt opgevangen.

Laissez-passer

Om Rwanda te verlaten is geen uitreisvisum nodig. Indien een Rwandese burger niet over een paspoort beschikt, kan hij een laissez-passer aanvragen voor het bezoeken van Burundi, de DRC, Uganda, Tanzania en/of Kenia. Voor het verkrijgen van een dergelijk laissez-passer volstaan een identiteitskaart, een verklaring van goed gedrag, een aanvraagformulier en twee pasfoto's. Het laissez-passer kost circa RWF 3.000 (€ 4,10 / US\$ 5,48) en is één jaar geldig.

Reizen naar het buitenland

Het wordt steeds minder eenvoudig om met vervalste documenten het land te verlaten. Bij een toenemend aantal grensovergangen beschikt men inmiddels over faciliteiten om valse documenten te herkennen. De controle op de luchthaven in Kigali is zeer streng, zowel door de luchtvaartmaatschappijen als door de politie. De kans om ongecontroleerd of met een vals paspoort in of uit te kunnen reizen via het vliegveld van Kigali is dan ook zeer gering.

¹⁰⁵

Ter vergelijking: meer dan 55% van de Rwandese bevolking leeft van gemiddeld RWF 64.000 (= circa € 88 / US\$ 117) per jaar.

3.4.5 **Rechtsgang**

De huidige rechtsgang in Rwanda is gebaseerd op de in 2004 aangenomen wetgeving betreffende de nieuwe structuur en het functioneren van het rechtssysteem. Kern van de hervorming is de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en de openbaar aanklager, een efficiëntere en meer gedecentraliseerde organisatie en het instellen van verzoeningscommissies (*Comités de Réconciliateurs / Mediation Committees*) op sectorniveau. In juli 2004 werden nieuwe rechters en aanklagers beëdigd.¹⁰⁶ Slechts 30 % van de rechters van het oude systeem is gehandhaafd. De nieuwe rechters worden voor het leven benoemd en kunnen alleen worden voorgedragen en ontslagen door de *Superior Council for Judiciary*, een onafhankelijk orgaan.

In 2005 konden de rechtbanken voor het eerst echt gaan functioneren met als gevolg dat er in dat jaar meer rechterlijke uitspraken werden gedaan dan in de jaren 2003 en 2004 tezamen. Het jaarrapport van de rechterlijke macht meldt een totaal van meer dan 20.000 rechterlijke uitspraken in 2005 en 30.000 in 2006. Tussen december 2005 en april 2006 hebben de rechtbanken stilgelegen, omdat de justitiestructuur moest worden aangepast aan de nieuwe administratieve indeling.¹⁰⁷

Reguliere rechtspraak

De reguliere rechtspraak is gehandhaafd op vier niveaus. De Hoge Raad (*Cour Suprême*) en het Hooggerechtshof (*Haute Cour*) zijn ongewijzigd gebleven. De 12 provinciale rechtbanken zijn in 2006 vervangen door 12 rechtbanken van hoge instantie (*Tribunaux de Grande Instance*) en de 106 districtsrechtbanken door 60 rechtbanken van eerste instantie (*Tribunaux de Base*).¹⁰⁸

Het *Cour Suprême* is de hoogste rechterlijke instantie en houdt toezicht op het gehele rechtssysteem. Het bestaat uit 14 rechters, inclusief de president en de vice-president, en behandelt beroepszaken komende van het *Haute Cour*, herzieningsverzoeken van strafzaken, zaken gerelateerd aan verkiezingen, hoogverraad, alsmede constitutionele zaken die hoge vertegenwoordigers van de regering betreffen.

¹⁰⁶ IRIN, *Rwanda: Hundreds of judges appointed* (21 juli 2004) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁰⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁰⁸ Zie ook § 2.2.3 'Rechterlijke macht' (Staatsinrichting).

Het *Parquet Général de la République (PGR)* is het hoogste orgaan van de openbaar aanklager. Het PGR bestaat uit een procureur-generaal, een plaatsvervangend procureur-generaal en vijf nationale aanklagers.

Het *Haute Cour* heeft zijn hoofdkantoor in Kigali en vier permanente kamers in de provincies. Alle onderdelen samen hebben 26 rechters, inclusief de president en de vice-president. Zaken in eerste instantie worden door één rechter gehoord, beroepszaken door drie rechters. De bevoegdheid van het Hof betreft moord, oorlogsmisdaden, verraad, genocide (niet uit de periode 1990-1994), bedreigingen voor de nationale veiligheid, internationale misdaden en terrorisme. Ook behandelt het Hof administratief recht en de beroepszaken komende van de *Tribunaux de Grande Instance*.

De 12 *Tribunaux de Grande Instance* (inclusief Kigali) beschikken ieder over minimaal zeven rechters, inclusief de president en de vice-president. Zaken in eerste instantie worden door één rechter gehoord, beroepszaken door drie rechters. Deze rechtbanken behandelen de categorie-1 genocide zaken¹⁰⁹, misdaden waarop meer dan vijf jaar gevangenisstraf staat, en voorts zaken die voortkomen uit de *Tribunaux de Base*.

De 60 *Tribunaux de Base*, die op het laagste niveau functioneren, beschikken ieder over twee rechters, inclusief de president. Zaken worden gehoord door één rechter, bijgestaan door een griffier. Deze rechtbanken horen strafzaken waar een gevangenisstraf van minder dan vijf jaar op staat, en civiele zaken die minder dan RWF 3.000.000 (circa € 4.104 / US\$ 5.483) betreffen. De civiele zaken moeten eerst verplicht zijn voorgelegd aan de nieuwe in juli 2004 ingestelde verzoeningscommissie op sectorniveau (zie volgende alinea). Zaken van minder dan RWF 50.000 (circa € 68 / US\$ 91) worden niet in beroep genomen. Op dit niveau wordt de aanklager vertegenwoordigd door een medewerker van het openbaar ministerie.

De verzoeningscommissies (*Comités de Réconciliateurs / Mediation Committees*) bestaan uit 12 inwoners van de sector, die op vrijwillige basis als bemiddelaar door de sectorraden worden gekozen voor een termijn van twee jaar. De verzoeningscommissie is bevoegd om te bemiddelen in alle zaken (privaat- en strafrecht) waarbij een waarde van minder dan RWF 3.000.000 is gemoeid. Het kan gaan om landconflicten, erfenissen, belediging, diefstal, overspel etc. Als er geen overeenkomst tussen betrokken partijen wordt bereikt, staat de gang naar de rechter open.

¹⁰⁹

Zie 'Speciale rechtspraak / Gacaca' (Mensenrechten).

Speciale rechtspraak

Onder speciale rechtspraak vallen de militaire rechtbanken, de traditionele rechtbanken (*gacaca*) en het Rwanda Tribunaal.¹¹⁰

Militaire rechtbanken

De militaire rechtbank (*Military Tribunal*) bestaat uit tien rechters, inclusief president en vice-president. Zaken worden gehoord door drie militaire rechters. Het Hoge Militaire Hof (*Military High Court*) bestaat uit negen rechters, inclusief de president en de vice-president, waarbij zaken worden gehoord door drie rechters.

De militaire rechtbank behandelt alle misdrijven begaan door militair personeel, onafhankelijk van hun rang. Bij militaire rechtbanken komen bijvoorbeeld verkrachtingen door militairen aan de orde en gewelddaden door militairen tegen burgers. Wanneer burgers betrokken zijn bij overtredingen door militairen, kunnen ook zij soms berecht worden door de militaire rechtbank. Militaire rechtbanken zijn goed georganiseerd en hebben een relatief goede mensenrechtenreputatie.¹¹¹

Het Hoge Militaire Hof berecht alle misdrijven die een bedreiging van de nationale veiligheid vormen, en moord door soldaten. Ook kunnen bij dit hof militairen in beroep gaan tegen uitspraken van de militaire rechtbank. Tegen uitspraken van het Hoge Militaire Hof tenslotte kan men in beroep gaan bij het Hooggerechtshof. Militairen die zich schuldig hebben gemaakt aan genocide worden berecht door de Raad van Oorlog en het Hoge Militaire Hof.

Gacaca

De *gacaca*-rechtbanken moeten honderdduizenden verdachten berechten voor hun (mogelijk) aandeel in de genocide van 1994. Deze traditionele rechtbanken worden voorgezeten door lekenrechters, die door de bevolking zijn gekozen. Ieder *gacaca*-tribunaal bestaat uit negen rechters, waarbij een quorum van vijf verplicht is voor het doorgang vinden van een sessie. De misdaden die *gacaca* berecht, zijn genocide-misdaden en misdaden tegen de menselijkheid. *Gacaca* is onderverdeeld in drie categorieën:

- *categorie 1*: hieronder vallen misdadigers die verantwoordelijk zijn voor het plannen en uitvoeren van en het aanzetten tot genocide op nationaal niveau en verkrachting;

¹¹⁰ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹¹¹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

- *categorie 2*: hieronder vallen degenen die gedood hebben of fysiek letsel hebben toegebracht;
- *categorie 3*: hieronder vallen degenen die geplunderd en vernield hebben.

Per 1 maart 2007 geldt een nieuwe wet voor *gacaca*, waardoor herverdeling van de categorieën, uitbreiding van alternatieve straffen en het opleggen van lagere en voorwaardelijke straffen mogelijk is geworden. Deze wet komt de praktische uitvoerbaarheid van het *gacaca*-proces ten goede. Categorie 1 is teruggebracht tot alleen nog planners en uitvoerders op nationaal niveau en verkrachters. Zogenaamde *notorious killers* en diegenen die zich schuldig hebben gemaakt aan marteling, zijn nu ondergebracht in categorie 2. Categorie 3 blijft onveranderd en heeft betrekking op plundering, vernieling en diefstal.

Alle categorie 1-gevallen moeten verschijnen voor de *Tribunaux de Grande Instance* (reguliere rechtspraak); alle categorie 2- en categorie 3-gevallen worden door *gacaca* berecht. De door *gacaca* opgelegde straffen variëren van het verrichten van werkstraffen (*travaux d'intérêt général*) tot levenslange gevangenisstraf. Categorie 2-veroordeelden die hun misdaden hebben bekend, hoeven slechts een gedeelte (1/6 of 1/3) van hun straf in de gevangenis door te brengen. De rest wordt omgezet in een werk- of taakstraf. Voor categorie 3-misdaden geldt dat de dader het slachtoffer een vergoeding moet betalen. Voor diegenen die minderjarig waren ten tijde van de misdaad, gelden mindere straffen.¹¹² Een belangrijke vernieuwing in de wet is de invoering van de voorwaardelijke straf. Voorts kan *gacaca* ook tot vrijlating van gevangenen leiden. Wanneer de onschuld van een gevangene vaststaat of wanneer hij/zij al (meer dan) de maximumstraf in de gevangenis heeft doorgebracht, kunnen *gacaca*-rechters opdracht geven betrokkene vrij te laten.¹¹³

Categorie 1- en 2-veroordeelden verliezen passief en actief kiesrecht en mogen geen onderdeel uitmaken van politie of andere veiligheidsorganen, rechterlijke macht of openbaar ministerie. Of dit verlies van rechten permanent is of voor de duur van de opgelegde straf hangt af van de zwaarte van de misdaad en het wel of niet hebben bekend.¹¹⁴

¹¹² Zie ook § 3.5.3 'Minderjarigen / Minderjarige deelnemers aan de genocide' (Mensenrechten).

¹¹³ Reuters, *Rwanda to release 8,000 more genocide prisoners* (26 januari 2007). Zie ook § 3.4.6 'Arrestaties en detenties / Situatie in gevangenissen'.

¹¹⁴ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

De inmiddels afgeronde fase van informatievergaring (januari 2005 - juli 2006), waarbij slachtoffers en verdachten werden geïdentificeerd, heeft geresulteerd in een lijst van 818.000 aangeklaagden. Van dit aantal bevinden zich zo'n 44.000 in het buitenland, die bij verstek zullen worden veroordeeld. Op 31 december 2006 hadden *gacaca*-tribunalen 51.000 uitspraken gedaan, waarvan 20% vrijspraak. *Gacaca* moet binnen een paar jaar haar werk hebben afgerond. Officieel geldt een deadline van december 2008.¹¹⁵

Een van de problemen van het *gacaca*-proces betreft de eenzijdigheid van de te behandelen misdaden. Volgens de wet behandelt *gacaca* alleen genocide-misdaden en misdaden tegen de menselijkheid die zijn gepleegd tussen 1 oktober 1990 en 31 december 1994. Dit zou betekenen dat misdaden gepleegd door het RPF of wraakacties tegen genocideplegers niet ter sprake komen in het *gacaca*-proces.¹¹⁶

Een tweede probleem is corruptie. *Gacaca*-rechters zijn vrijwillige lekenrechters die een beperkte training hebben genoten.¹¹⁷ Beschuldigten hebben geen toegang tot een advocaat en kunnen veroordeeld worden op basis van getuigenissen alleen. Het is gemakkelijk om iemand vals te beschuldigen, *gacaca*-rechters te manipuleren en mogelijke getuigen te intimideren. *Gacaca*-rechters kunnen voorts diegenen die weigeren te getuigen, veroordelen tot drie à zes maanden gevangenisstraf. Volgens rapportage van *Avocats sans Frontières (ASF)* wordt de capaciteit van de *gacaca*-rechters evenwel steeds beter.¹¹⁸

Een derde probleem is de omvang van de gevangenispopulatie (eind december 2006 circa 93.000 berechte personen). *Gacaca* heeft als doelstelling de populatie in gevangenis te verminderen, maar deze lijkt moeilijk haalbaar.¹¹⁹

Rwanda Tribunaal

Gedurende de verslagperiode bleef de relatie tussen het *International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)* en de Rwandese regering moeizaam, omdat de Rwandese autoriteiten nog steeds geen volledige duidelijkheid

¹¹⁵ AFP, *Rwanda: Human Rights Watch craint la reprise d'un cycle sanglant* (22 januari 2007).

¹¹⁶ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹¹⁷ AFP, *Génocide au Rwanda: 3.666 personnes jugées coupables par les gacaca en 2005* (10 januari 2006).

¹¹⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹¹⁹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

hebben verschaft omtrent de vervolging van RDF-militairen voor het begaan van oorlogsmisdaden.¹²⁰ Voorts werd de verhouding tussen beide partijen enigszins vertroebeld door de aantijging van de Rwandese regering, dat een aan het ICTR verbonden advocaat, Callixte Gakwaya, betrokken was bij de genocide. Rwanda dreigde alle medewerking met het tribunaal op te zeggen, maar uiteindelijk werd het geschil bijgelegd nadat Gakwaya zijn ontslag had aangeboden en dit door het ICTR werd aanvaard.¹²¹

Het ICTR heeft het voornemen dat nog tot eind 2008 behandeling van rechtszaken in Arusha (Tanzania) zal plaatsvinden en tot 2010 beroepszaken door het Tribunaal in Den Haag.¹²² De verwachting is dat 65 zaken zullen zijn afgerond per eind 2008. Om de 2008-deadline te halen, wil het ICTR onder bepaalde voorwaarden zo'n 45 zaken overdragen aan de nationale gerechtshoven van een aantal landen, waaronder ook Rwanda. Zo mag in deze zaken de doodstraf niet worden uitgesproken.¹²³

In maart 2007 heeft het Rwandese parlement een wet aangenomen voor speciale behandeling van verdachten die uit het buitenland aan Rwanda worden uitgeleverd. Hierin worden de volgende punten voorgesteld:

- Afschaffing van de doodstraf;
- Getuigen die overkomen vanuit het buitenland om getuigenis af te leggen, zullen onschendbaarheid genieten, zelfs wanneer zij op een Rwandese verdachtenlijst staan;
- De verdachte en eventueel veroordeelde zal in hechtenis verblijven in een gevangenis die aan de internationale normen voldoet (men heeft hiervoor de nieuw gebouwde gevangenis in Mpanga op het oog);
- De verdachte heeft het recht op verdediging. Indien hij dit niet kan betalen, zal de Rwandese staat de kosten van een toegewezen advocaat dragen;
- De verdachte zal berecht worden door speciaal hiervoor aangewezen rechters. De rechtsgang zal voldoen aan alle gebruikelijke procedures en zal transparant zijn.

De wet is tot stand gekomen in nauw overleg met het ICTR en zal naar verwachting uitlevering mogelijk maken. Voorts verklaarde een aantal

¹²⁰ ANP, *Rwanda ruziet met Rwanda-Tribunaal (2)* (14 september 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 (november 2006). Zie ook eerder verschenen algemene ambtsberichten over Rwanda, laatstelijk 5 juli 2006.

¹²¹ AFP, *Le Rwanda et le TPIR au bord d'une nouvelle crise ouverte* (16 september 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 13 (november 2006).

¹²² AP, *UN tribunal hands over 10 dossiers of genocide suspects for trial in Rwanda* (26 juli 2005) en ANP, *Rwanda-Tribunaal op schema* (12 oktober 2005).

¹²³ Reuters, *No death penalty for genocide suspects abroad* (19 januari 2007).

landen, waaronder Nederland, zich bereid om minder belangrijke verdachten van de genocide die zich op hun grondgebied bevinden, in eigen land te berechten of onder voorwaarden aan Rwanda uit te leveren.¹²⁴

Het openbaar ministerie is in de verslagperiode actief geweest om de berechting of uitlevering van genocideverdachten die zich in het buitenland bevinden, aan te moedigen. Daartoe maakte zij een lijst van circa honderd verdachten bekend en plaatste deze op internet. Voorts maakten verschillende officiële verklaringen van de minister van Justitie duidelijk, dat Rwanda veel in het werk zal stellen om internationaal onderzoek en berechting mogelijk te maken. Er vindt ook intensief overleg plaats met het ICTR om de overdracht van zaken van Arusha naar Rwanda te bespoedigen.¹²⁵

Juridische bijstand

Rwanda heeft formeel een systeem van pro-deo juridische bijstand voor behoeftigen (*indigents*), waarbij het ministerie voor Lokaal Bestuur en Sociale Zaken middels het verstrekken van zogeheten *indigent*-certificaten bepaalde wie behoeftig was. Vervolgens was de orde van advocaten verplicht juridische bijstand te verlenen. Echter, deze orde van advocaten kon niet tegemoet komen aan de vraag.

Momenteel is nieuwe wetgeving over juridische bijstand in voorbereiding. Hierin worden minimum eisen gesteld aan de orde van advocaten. Voorts kunnen stagiaires toegang krijgen tot de orde van advocaten en minder belangrijke zaken verdedigen. Er zijn ongeveer 150 erkende advocaten aangesloten bij de orde van advocaten. Zij kunnen hun hoge tarieven handhaven vanwege de krapte op de markt.

Rechtszaak Bizimungu

Op 17 februari 2006 deed de Hoge Raad uitspraak in de beroepszaak van oud-president Pasteur Bizimungu, voormalig minister van Transport Charles Ntakirutinka en zes medeverdachten. De schuld van de zes medeverdachten werd niet bewezen geacht, waarop zij werden vrijgesproken. Bizimungu en Ntakirutinka werden veroordeeld tot respectievelijk 15 en 10 jaar gevangenisstraf wegens verboden etnisch-politieke activiteiten, het aanzetten tot haat en corruptie (alleen

¹²⁴ AFP, *Génocide: France, Belgique, Pays-Bas acceptent de juger des suspects* (16 oktober 2006), Reuters, *Canadian court hears genocide testimony in Rwanda* (15 januari 2007) en AFP, *Génocide rwandais: premier procès pour crime contre l'Humanité au Canada* (24 maart 2007). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' en § 3.4.10 'Doodstraf'.

¹²⁵ Reuters, *EU urged to try Rwanda genocide suspects* (3 april 2007).

Bizimungu).¹²⁶ In april 2006 vroegen beiden gratie aan bij president Kagame. Op 6 april 2007 werd Bizimungu in vrijheid gesteld; het gratieverzoek van Ntakirutinka heeft de president nog in beraad.¹²⁷

3.4.6 Arrestaties en detenties

In Rwanda is het probleem van onrechtmatige arrestatie en detentie nog steeds aanwezig, maar moeilijk te kwantificeren. De politie mag mensen arresteren zonder gerechtelijk bevel en de gearresteerden voor 72 uur in detentie houden. De verdachte moet binnen vijf dagen de formele aanklacht gepresenteerd krijgen. Niet altijd wordt door de autoriteiten hieraan de hand gehouden. Verdachten kunnen gedurende 30 dagen in preventieve hechtenis worden gehouden, wanneer de kans op vluchten aanwezig wordt geacht of wanneer er gevaar dreigt voor de staatsveiligheid. De rechter kan zo nodig na 30 dagen de detentie verlengen. In de verslagperiode zijn, voor zover bekend, geen maatschappelijk bekende personen onrechtmatig gearresteerd en vastgehouden.¹²⁸

Situatie in gevangenissen

Door vrijlating van duizenden gevangenen in 2005 en 2006 en het in gebruik nemen van een nieuwe gevangenisfaciliteit in Mpanga, is de situatie in de gevangenissen enigszins verbeterd. De groep vrijgelatenen bestond veelal uit zieken en ouden van dagen en zij die hun genocide misdad bekend hadden. Al eerder waren velen die minderjarig waren ten tijde van de genocide, vrijgelaten. Inmiddels zijn sinds 2003 circa 60.000 gevangenen in vrijheid gesteld. Velen van hen moeten nog wel voor de *gacaca*-rechtbanken verschijnen, maar na veroordeling zullen de meesten waarschijnlijk al hun maximumstraf hebben uitgezeten en hoeven niet terug naar de gevangenis.¹²⁹

¹²⁶ AP, *Vijftien jaar cel voor ex-president van Rwanda* (17 februari 2006).

¹²⁷ BBCNews, *Rwanda's ex-leader loses appeal* (20 februari 2006), Reuters, *Jailed Rwandan ex-president pleads for mercy* (8 mei 2006), EIU, *Rwanda, Country Report, p. 13* (augustus 2006), www.nl.wikipedia.org/wiki/Pasteur_Bizimungu (6 december 2006), HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007), US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007), Reuters, *Rwanda's ex-president Bizimungu freed from prison* (6 april 2007) en Jeune Afrique, *Bizimungu sort de l'ombre* (15 april 2007). Zie voor meer gedetailleerde informatie eerder verschenen algemene ambtsberichten over Rwanda, laatstelijk 5 juli 2006, onder § 2.4.2 'Verloop rechtszaak Bizimungu'.

¹²⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹²⁹ AFP, *Rwanda: libération progressive de 8.500 détenus impliqués dans le génocide* (19 februari 2007). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca'.

Slechte hygiënische omstandigheden en overbevolking blijven problematisch.¹³⁰ Voor zover bekend bevinden er zich nog ruim 700 minderjarigen in de gevangnissen. Hoewel er voor vrouwen en meisjes in de meeste gevallen een aparte afdeling bestaat, verschilt de scheiding van voorzieningen per gevangenis. Er is veel seksueel misbruik.¹³¹

Het Rode Kruis, diplomaten, religieuze organisaties en journalisten krijgen geregeld toegang tot de gevangnissen. *Penal Reform International*, een particuliere ontwikkelingsorganisatie, levert een bijdrage aan de oplossing van problemen in de overvolle gevangnissen door gevangenen in de gelegenheid te stellen buiten de poort gemeenschapswerk te verrichten. Ook verzorgt zij managementcursussen voor gevangenisdirecteuren en leidt zij gevangenisbewaarders op.¹³²

3.4.7 Mishandeling en foltering

De Rwandese grondwet verbiedt mishandeling en foltering, maar zowel militairen, politieagenten en leden van de LDF, als ook de burgerbevolking maken zich nog regelmatig schuldig aan handelingen die als zodanig gekwalificeerd kunnen worden, inclusief verkrachting.¹³³

3.4.8 Verdwijningen

Voor zover bekend, hebben gedurende de verslagperiode verdwijningen van (politieke) gevangenen die zich in officiële detentiecentra bevinden, niet plaatsgehad. Gegevens over mogelijke ontvoeringen en verdwijningen van burgers zijn niet bekend.¹³⁴

¹³⁰ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹³¹ HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' en § 3.5.3 'Minderjarigen / Minderjarige deelnemers aan de genocide' (Mensenrechten).

¹³² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹³³ HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.5.1 'Vrouwen' (Specifieke groepen / Mensenrechten).

¹³⁴ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

3.4.9 *Moorden en buitengerechtelijke executies*

Gedurende de verslagperiode vonden er in Rwanda, naar verluidt, geen politieke moorden plaats. Wel werd bericht over gewelddadig optreden door politie en leden van de LDF. In de verslagperiode is meerdere malen melding gemaakt van het doden van (potentiële) *gacaca*-getuigen. De Rwandese autoriteiten doen hun uiterste best om de *gacaca*-getuigen de nodige bescherming te bieden.¹³⁵

3.4.10 *Doodstraf*

Rwanda heeft het Internationale Verdrag inzake Burger- en Politieke Rechten geratificeerd, maar niet het tweede optionele protocol betreffende de afschaffing van de doodstraf.¹³⁶ Wel heeft de regering aangegeven hiertoe te willen overgaan.¹³⁷ De grondwet voorziet nu nog in de doodstraf voor de daders van genocide in 'categorie 1' en andere ernstige misdrijven.¹³⁸ Doodvonnissen kunnen zowel door burgerlijke als militaire rechtbanken worden uitgesproken. In Rwanda bevinden zich ongeveer 600 personen in de gevangenis die tot de doodstraf zijn veroordeeld. Voor zover bekend, zijn gedurende de verslagperiode geen doodvonnissen voltrokken.¹³⁹ De doodstraf is niet van toepassing voor die zaken die door derde landen aan Rwanda worden overgedragen, met name om zo overdracht van zaken door het ICTR mogelijk te maken. Er wordt gewerkt naar algehele afschaffing van de doodstraf in 2007.¹⁴⁰

3.5 *Specifieke groepen*

In de verslagperiode is met betrekking tot de positie van speciale groepen weinig veranderd. De grondwet voorziet in gelijke rechten voor alle burgers, ongeacht etniciteit, geslacht, herkomst of overtuiging. In de

¹³⁵ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 3.3.1 'Ideologie van de genocide / divisionisme' (Toezicht / Mensenrechten) en § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*' (Mensenrechten).

¹³⁶ www.unhchr.ch/treaties/ / www.un.org/ / www.ohchr.org (3 januari 2007). Zie ook § 3.1 'Internationale verdragen en protocollen'.

¹³⁷ IRIN, *Rwanda: Ruling party to vote on abolishing death penalty* (12 oktober 2006), Reuters, *Rwanda ruling backs death penalty abolition* (13 oktober 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report, p. 15* (februari 2007). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Rwanda Tribunaal'.

¹³⁸ Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*' (Mensenrechten).

¹³⁹ EU Human Rights Fact Sheet 'Rwanda', § 4 (oktober 2006) en EIU, *Rwanda: Country Report, p. 12* (november 2006).

¹⁴⁰ EIU, *Rwanda: Country Report, p. 13* (november 2006). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca* en Rwanda Tribunaal'.

praktijk waarborgt de Rwandese regering deze rechten niet altijd.¹⁴¹ Hieronder wordt nader ingegaan op de positie van vrouwen, minderjarigen, homoseksuelen, dienstplichtigen en etnische groepen. Ook wordt kort ingegaan op het risico dat (vermeende) tegenstanders van de regering kunnen lopen.

3.5.1 Vrouwen

In Rwanda zijn vrouwen voor de wet gelijk aan mannen. Evenals mannen zijn vrouwen in Rwanda vanaf hun 21ste jaar civielrechtelijk meerderjarig en handelingsbekwaam. Zij kunnen vanaf die leeftijd zelfstandig documenten aanvragen en hoeven geen toestemming te vragen om te trouwen. Sinds 1999 is discriminatie van vrouwen op het gebied van erfrecht en eigendomsrecht in het algemeen onwettig. Er is wetgeving in voorbereiding die seksueel geweld binnen het huwelijk strafbaar moet maken.

Maatschappelijke positie

In de praktijk worden vrouwen nog dikwijls belemmerd in het opeisen van hun rechten als gevolg van sociale druk en gebrek aan opleiding. De federatie van vrouwenorganisaties *Pro-Femmes* zet zich in samenwerking met verschillende lokale ngo's in om de lokale gemeenschappen bewust te maken van de rechten en mogelijkheden van vrouwen.¹⁴²

Er zijn geen wettelijke restricties die vrouwen ervan weerhouden deel te nemen aan het politieke leven. In de grondwet is bepaald dat gestreefd moet worden naar 30% vertegenwoordiging van vrouwen in alle instanties. In de Nationale Vergadering worden 39 van de 80 zetels bezet door vrouwen; in de Senaat is 34% vrouw. Vier van de 18 leden van het huidige kabinet zijn vrouw. Op districtniveau bedraagt het aantal gekozen vrouwen 46% en op sectorniveau 44%. In de rechterlijke macht is 40% van de rechters vrouw.¹⁴³

Het ministerie van Gender en Vrouwen in Ontwikkeling behartigt actief de belangen van vrouwen, met speciale aandacht voor weduwen. Het parlementaire forum voor de vrouwen van Rwanda streeft ernaar zowel mannen als vrouwen bewust te maken van gendervraagstukken. In Rwanda

¹⁴¹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁴² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁴³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

is een sterke genderbeweging actief, die uit vele organisaties bestaat waaronder *Haguruka*, *Avega*, *Pro-Femmes* en de *Unity Club* (een organisatie van ministersvrouwen).¹⁴⁴

Seksueel geweld

Rwanda kent wetgeving die zware straffen mogelijk maakt tegen daders van seksueel geweld, maar met name op het platteland wordt deze wetgeving lang niet altijd nageleefd. Een vrouw die aangeeft te zijn verkracht, loopt een groot risico haar sociale status binnen de gemeenschap te verliezen. Vaak doet zij daarom geen aangifte. Daarnaast kan corruptie onder rechters, met name op de lagere niveaus, leiden tot vrijspraak van de dader door omkoping. Er zijn geen instellingen van overheidszijde of anderszins, die vrouwen opvangen die slachtoffer zijn van geweld.

Tijdens de genocide van 1994 werden vrouwen op grote schaal slachtoffer van seksueel geweld. Volgens onbevestigde berichtgeving zouden gedurende die periode naar schatting meer dan 250.000 vrouwen zijn verkracht.¹⁴⁵ Een deel van de verkrachte vrouwen is besmet geraakt met het HIV-virus. Deze misdaden werden gepleegd door leden van de *Interahamwe*, militairen van het toenmalige Rwandese leger (*Forces Armées Rwandaises, FAR*) en ook burgers. Bestuurlijke, politieke en militaire leiders evenals militieiders gaven opdracht tot de moorden en seksuele misdrijven of lieten deze toe als middel om hun politieke doelen te bereiken. Veelal vormden de misdrijven onderdeel van een patroon, waarbij de vrouwen werden verkracht, nadat zij getuige waren geweest van de marteling van en moord op hun familieleden en de verwoesting en plundering van hun huizen.

Sinds de veroordeling in 1998 van Jean-Paul Akayesu, oud-burgemeester van Taba, door het ICTR tot levenslange gevangenisstraf vanwege deelname aan de genocide en verkrachting, kunnen verkrachtingen behandeld worden als een misdaad tegen de menselijkheid.¹⁴⁶ In Rwanda wordt verkrachting, gepleegd tijdens de genocide in 1994, beschouwd als een misdaad van 'categorie 1'.¹⁴⁷

De positie van vrouwen die gedurende de genocide het slachtoffer waren van verkrachting, is precair. Vrouwenorganisaties begeleiden vrouwen bij de verwerking van en getuigenis over verkrachting, maar het eerder

¹⁴⁴ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁴⁵ Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*'.

¹⁴⁶ ICG, *Five years after the genocide in Rwanda* (1999)

¹⁴⁷ Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca* / Rwanda Tribunaal'.

geschetste dilemma rond het doen van aangifte is voor vrouwen vaak groot. De vrouwen moeten kiezen tussen de morele druk en soms persoonlijke behoefte om te getuigen tegen verkrachters met mogelijk verregaande sociale consequenties en de wens deze consequenties te ontlopen door niet te getuigen. Er zijn gevallen bekend van vrouwen die door hun families verstoten zijn nadat gedurende de *gacaca*, vele jaren na de genocide, alsnog bekend werd dat zij ten tijde van de genocide verkracht waren.¹⁴⁸

3.5.2 Homoseksuelen

Homoseksualiteit wordt in Rwanda maatschappelijk niet getolereerd. Wie op homoseksuele handelingen wordt betrapt, kan door de politie worden aangehouden. Of iemand onrechtmatig gearresteerd en opgesloten wordt, valt moeilijk te bepalen. Volgens de wet is homoseksualiteit niet strafbaar. Naar berichtgeving van twee internationale belangengroeperingen¹⁴⁹ zou de Rwandese regering bij herziening van de strafwet in 2007 overwegen een apart artikel aan de strafwet te willen toevoegen waardoor diegenen die openlijk homoseksuele handelingen verrichten, zouden kunnen worden vervolgd. De genoemde groeperingen hebben zich in een open brief tot de Rwandese president gewend met het verzoek om af te zien van dit voornemen, dat overigens niet door andere bronnen wordt bevestigd.¹⁵⁰

3.5.3 Minderjarigen

Volgens het Wetboek van Strafrecht is men in Rwanda meerderjarig vanaf de leeftijd van 18 jaar (*majorité pénale*).¹⁵¹ In de praktijk wordt de leeftijd van 18 jaar voor strafrechterlijke meerderjarigheid niet altijd gerespecteerd. In deze paragraaf wordt ingegaan op de risico's op mensenrechtenschendingen voor minderjarigen in Rwanda. In hoofdstuk 4 'Migratie' (§ 4.2 'Opvang van minderjarigen') wordt nader ingegaan op de zelfstandigheid en opvangmogelijkheden.

Minderjarige deelnemers aan de genocide

In 1994 namen naast volwassenen ook kinderen en adolescenten deel aan de genocide. Soms waren de ouders niet ouder dan tien jaar. Sommigen gaven zelfs leiding aan anderen. Als gevolg daarvan bestond er sterke druk

¹⁴⁸ HRW, *Struggling to Survive* (september 2004). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*'.

¹⁴⁹ *International Gay and Lesbian Human Rights Commission* en *International Lesbian and Gay Association*.

¹⁵⁰ IGLHRC, *New Law Criminalizing Same-Sex Conduct Proposed in Rwanda* (www.iglhrc.org, 9 februari 2007).

¹⁵¹ In Rwanda is men pas op 21-jarige leeftijd civielrechtelijk meerderjarig. Zie ook § 4.2 'Opvang van minderjarigen' (Migratie).

in de samenleving om hen te berechten als volwassenen. In reactie hierop werd een wet aangenomen, die stelt dat diegenen die minderjarig waren tijdens de begane misdaad maar inmiddels volwassen bij de behandeling van hun zaak door de rechter, als volwassenen berecht worden.¹⁵²

Alleenstaande minderjarigen

Kinderen van 16 jaar en ouder, die niet meer in aanmerking komen voor pleegzorg, en gehandicapte kinderen, die vaak niet gewild zijn door pleegfamilies, worden ook wel ondergebracht in weeshuizen. Alle opvanghuizen, zowel weeshuizen als tijdelijke opvang voor alleenstaande minderjarigen (wier ouders wellicht nog leven) zijn in principe vol. Volgens het Rode Kruis is er in geval van nood vaak wel korte-termijn-opvang mogelijk. De situatie in de opvanghuizen is relatief goed. Veel kinderen verkiezen daar te blijven boven terugkeer naar familie.

Straat- en weeskinderen

In Rwanda leven ongeveer 7.000 kinderen op straat, van wie een groot deel in de hoofdstad Kigali, of in *child headed households*. Vaak rest hen niets anders dan bedelen of stelen om in leven te blijven. Het betreft veelal wezen, maar ook kinderen van wie de ouders niet in staat zijn om voor hen te zorgen.

In Rwanda zijn ongeveer 65.000 gezinnen die alleen uit kinderen bestaan (totaal zo'n 300.000 personen). Zij leven aan de zelfkant van de maatschappij, veelal zonder hulp, niet zelden misbruikt en bedreigd.¹⁵³ Gebrek aan bescherming is het grootste gevaar dat een gezin zonder ouders bedreigt. In veel gevallen worden de kinderen door burens of familie uit hun ouderlijk huis gezet. Ook AIDS-wezen kan dit overkomen, zodra de ouders zijn gestorven. Weliswaar bepaalt de wet dat de kinderen het huis mogen erven, maar in de praktijk kunnen de kinderen naleving niet afdwingen. Meisjes, die aan het hoofd staan van driekwart van de kindgezinnen, worden door burens vaak uitgebuit als werkkraacht. De overheid laat wezen gratis toe tot de lagere school. Dan moet het kind echter wel kunnen aantonen dat hij of zij wees is, hetgeen moeilijk wordt in gevallen waarbij een ouder wordt vermist.

Enkele malen per jaar worden in de steden van Rwanda straatkinderen opgepakt en naar solidariteitskampen voor 'heropvoeding' (*ingando*) gestuurd. In de *ingando* krijgen de kinderen ideologische¹⁵⁴ en fysieke

¹⁵² Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*' en § 3.4.6 'Arrestaties en detenties' (Mensenrechten).

¹⁵³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁵⁴ De kinderen leren 'normen en waarden', niet een vak.

training, gericht op reïntegratie in de samenleving. UNICEF houdt deze kampen voor straatkinderen in de gaten, waardoor de kinderen enige bescherming genieten. Er is geen duidelijke termijn waarna deze kinderen weer mogen vertrekken. Sommige kinderen gaan na enkele maanden terug naar hun gemeente. Ook lopen regelmatig kinderen uit de kampen weg.¹⁵⁵

Seksueel misbruikte kinderen

Seksueel geweld tegen kinderen is een toenemend probleem, met name in geïsoleerde gemeenschappen. De laatste tijd worden steeds vaker minderjarigen opgepakt wegens verkrachting van andere minderjarigen. In het algemeen treedt de overheid streng op tegen seksueel geweld tegen kinderen. Eind 2001 is een nieuwe wet ter bescherming van het kind aangenomen en in werking getreden. Deze wet omvat enkele algemene rechten, die overgenomen zijn uit het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Een tweede artikel betreft specifiek seksueel geweld en gedwongen huwelijken op jonge leeftijd. De voorlichtingscampagne is niet erg uitgebreid geweest, zodat weinig Rwandezers zullen weten dat de wet bestaat. Onder lokale autoriteiten en rechtbanken heeft wel een goede voorlichting plaatsgevonden.

Kindsoldaten

Na de genocide keerden veel kindsoldaten terug naar Rwanda. Deze werden opgevangen door het *International Committee of the Red Cross (ICRC)*, *Save the Children* en enkele kerkelijke organisaties. Inmiddels zijn meerdere centra gesloten, daar het overgrote deel van de voormalige kindsoldaten inmiddels is herenigd met familie of in een pleeggezin is opgenomen.¹⁵⁶

In 2006 vond, voor zover bekend, geen gedwongen rekrutering door het regeringsleger (*Rwanda Defence Forces, RDF*) of de burgerwachten (*Local Defense Forces, LDF*) plaats. De meeste jongeren die in dienst treden van de LDF, rekenen op de overstap naar de RDF, die zij vaak na een aantal jaren maken. Rekrutering voor het leger van jongeren van 14 tot 16 jaar via de LDF behoort tot de uitzonderingen. De overstap naar het leger wordt door leden van de LDF meestal als promotie gezien, omdat er status en salaris aan verbonden zijn. In Rwanda heerst veel werkloosheid en onder

¹⁵⁵ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁵⁶ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

jongeren geldt het leger dan ook als een mogelijkheid om geld te verdienen.¹⁵⁷

Rwandese rebellenbewegingen in de DRC zouden, naar verluidt, nog steeds jongeren rekruteren. Het zou hierbij slechts om zeer geringe aantallen gaan.

3.5.4 *Dienstplichtigen*

Rwanda kent een beroepsleger en geen dienstplicht. Jongeren kunnen vanaf 16 jaar vrijwillig dienst nemen in het regeringsleger, de RDF.¹⁵⁸

Rekrutering voor het leger

Sinds de terugtrekking uit de DRC in september 2002 zijn geen Rwandese troepen meer in Oost-Congo aanwezig en is de noodzaak voor nieuwe rekruten afgenomen. Daarnaast is het leger bezig in te krimpen, wat nieuwe rekrutering niet uitsluit, maar wel tot een minimum beperkt. Voor zover nog rekrutering plaatsvindt, gebeurt dit vrijwel altijd via de LDF. Op desertie uit het leger staat gevangenisstraf. Er zijn geen precieze gegevens bekend over de zwaarte van de straffen voor desertie.

Rekrutering voor de burgerwachten

De leden van de LDF worden officieel uit en door de bevolking op *cellule*-niveau gekozen uit jongeren vanaf 18 jaar. In dienst treden van de LDF wordt vaak gezien als enig alternatief voor werkloosheid, en om die reden is er weinig verzet tegen rekrutering. De LDF is over het algemeen een redelijke afspiegeling van de gemeenschap waaruit de leden voortkomen. Bij rekrutering wordt niet naar etniciteit gekeken. Van LDF-leden wordt verwacht dat zij op een bepaald moment bereid zullen zijn de overstap te maken naar de RDF.

3.5.5 *Etnische groepen*

Sinds 1994 is het regeringsbeleid gericht op uitbanning van etnische discriminatie. De etnische afkomst wordt dan ook sinds 1996 niet meer geregistreerd. Het beleid is in de praktijk echter soms in tegenspraak met de werkelijkheid. Etniciteit, in combinatie met sociale, politieke en culturele factoren, speelt nog steeds een grote rol in Rwanda. Critici menen, dat het argument van het risico van hernieuwde etnische conflicten vaak door de

¹⁵⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁵⁸ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007). Zie ook § 2.5.3 'Veiligheidsmacht' (Veiligheidssituatie).

regering wordt opgevoerd om politieke tegenstanders het zwijgen op te leggen en dat de regering etniciteit daarbij als machtsmiddel misbruikt.

Hutu en Tutsi

De scheidslijnen in de Rwandese samenleving zijn van oudsher niet alleen van etnische, maar ook van sociale en politieke aard. De verhoudingen zijn voortdurend aan verandering onderhevig geweest. In het verleden waren de Tutsi veetelers, die gemiddeld rijker waren en meer politieke macht hadden. De Hutu waren landbouwers en doorgaans armer; zij werden politiek overheerst door een elite die vooral uit Tutsi bestond. Gedurende de koloniale periode werden de etnische verschillen sterk benadrukt, waarbij de Belgische kolonisator de Tutsi als een aan de Hutu superieur ras beschouwde. Na de onafhankelijkheid werd het land geregeerd door een Hutu-regering en namen de etnische spanningen, die in de koloniale periode als gevolg van het gevoerde beleid sterk waren toegenomen, verder toe.

Met de terugkeer van Tutsi uit de diaspora is de invloed van het Engels toegenomen. Vele uit Uganda teruggekeerde Tutsi spreken als tweede taal, naast de door vrijwel iedereen gesproken nationale taal Kinyarwanda, Engels in plaats van Frans, dat vanuit de koloniale periode de enige tweede taal in Rwanda was.¹⁵⁹ Vaak zijn zij ook beter opgeleid dan diegenen die altijd in Rwanda zijn gebleven. Velen hebben zich gevestigd in Kigali en leveren een grote bijdrage aan de economische groei van de stad. Een aantal van hen is nauw betrokken bij het *Rwandan Patriotic Front (RPF)* en de overheid.

De meerderheid van de Hutu, zowel op het platteland als in de stad, is politiek gematigd en bereid de macht te delen met de Tutsi. Wel voelen sommigen zich gediscrimineerd door de regering. Ook voelen Hutu zich onvoldoende beschermd door de overheid bij het rechtmatig terugclaimen van eigendommen, die door na 1994 teruggekeerde Tutsi in bezit waren genomen. Door de overheid werden geen speciale voorzieningen getroffen; lokale autoriteiten drongen er slechts op aan dat oude en nieuwe bewoners het land zouden delen en tolerant zouden zijn ten opzichte van elkaar. Het is niet duidelijk hoe dit reïntegratieproces daadwerkelijk verloopt.¹⁶⁰

Twa

De kleinste etnische groepering in Rwanda zijn de Twa / Batwa (Pygmeeën). Zij maken ongeveer 1% van de bevolking uit.¹⁶¹ Hoewel de

¹⁵⁹ Zie ook § 2.1.4 'Taal' (Land en volk)

¹⁶⁰ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁶¹ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

Twa duidelijk een minderheidsgroepering vormen in Rwanda, worden zij voor zover bekend niet gediscrimineerd. Volgens de nieuwe grondwet hebben de Twa recht op twee zetels in de senaat. In de Nationale Mensenrechten Commissie is één Twa vertegenwoordigd.¹⁶²

De belangenorganisatie voor de Twa, *Communauté des Autochtones Rwandais (CAURWA)*, heeft problemen met het verkrijgen van een legale identiteit en functioneert op basis van een voorlopige toestemming van de autoriteiten. Het werk van de Twa wordt gewaardeerd en toegestaan, maar het aanduiden van de Twa als etnische groep is in strijd met de Rwandese grondwet.¹⁶³

Personen van gemengde afkomst

Men wordt in geval van ouders van gemengde afkomst in het algemeen geacht de etnische achtergrond van de vader te hebben. De omgeving echter kan een kind van gemengde afkomst zien als behorend tot de etnische groep van de moeder, bijvoorbeeld op grond van fysieke kenmerken. Aangezien formeel geen etnisch onderscheid meer wordt gemaakt, bestaat geen officiële indeling meer.

3.5.6 (Vermeende) tegenstanders van de regering

In de verslagperiode vonden, voor zover bekend, geen moorden op politieke opposenten plaats. Over het algemeen ondervinden personen die banden hebben gehad met het voormalige regime van president Habyarimana¹⁶⁴ problemen met de Rwandese autoriteiten. Daarnaast kunnen banden met het voormalige regime tegen hen gebruikt worden, wanneer zij in negatieve belangstelling komen te staan van leger en inlichtingendienst.

Personen die deel uitmaken of hebben gemaakt van verboden partijen of oppositiepartijen in het buitenland, van de vroegere presidentiële garde, het voormalige Rwandese leger (FAR) en de *Interahamwe*-milities kunnen bij terugkeer na een verblijf in het buitenland op problemen (zoals intimidatie) stuiten van zowel hun omgeving als van de kant van de autoriteiten, ook indien zij zich niet schuldig hebben gemaakt aan genocide.¹⁶⁵ Anderzijds

¹⁶² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

¹⁶³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007). Zie ook § 2.2 'Staatsinrichting'.

¹⁶⁴ Gedoeld wordt met name op hogere ambtenaren en politici en hun directe familieleden ten tijde van de regering Habyarimana.

¹⁶⁵ Zie ook § 2.3.2 'Periode 1994-1999' (Geschiedenis).

toont uitgebreide evaluatie van het *Multi-country Demobilization and Reintegration Program (MDRP)*, dat gedemobiliseerden (ook ex-FAR en ex-FDLR) in het algemeen geaccepteerd worden en geen discriminatie ondervinden.¹⁶⁶

¹⁶⁶

Zie ook § 2.5.2 'Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie' (Veiligheidssituatie).

4 Migratie

Het totaal aantal teruggekeerde Rwandezers na 1994 bedraagt ongeveer 3,2 miljoen. Om terugkeer van Rwandese vluchtelingen langs goede banen te leiden bestaan sinds 2002 tripartiete overeenkomsten tussen Rwanda en UNHCR en respectievelijk Burundi, de Centraal Afrikaanse Republiek, Congo-Brazzaville, Kenia, Malawi, Mozambique, Namibië, Tanzania, Uganda, Zambia en Zimbabwe. Volgens UNHCR hebben deze overeenkomsten het proces van terugkeer sterk bevorderd. Tussen 2002 en 2006 zijn volgens opgave van UNHCR ongeveer 76.000 vluchtelingen uit de omliggende landen naar Rwanda teruggekeerd. UNHCR schat in dat zich nog zo'n 53.000 Rwandese vluchtelingen in het buitenland bevinden. De cijfers moeten echter met grote omzichtigheid gehanteerd worden. Het werkelijke aantal Rwandezers in het buitenland is niet exact bekend. De inschattingen van verschillende organisaties lopen uiteen.¹⁶⁷

4.1 Migratiestromen

De samenwerking tussen Rwanda (in het bijzonder de *Conseil National pour les Réfugiés, CNR*) en UNHCR is goed. De CNR, waarin diverse ministeries zijn vertegenwoordigd, is pas in 2004 tot stand gekomen en heeft nog maar een zeer beperkte capaciteit. De raad houdt zich bezig met de problematiek van zowel buitenlandse vluchtelingen in Rwanda als Rwandese vluchtelingen elders. Het gaat dan vooral om hulp bij de reïntegratie. De terugkeerprocessen worden geregeld in de context van de diverse tripartiete overeenkomsten. UNHCR is de enige grote donor. In de Rwandese wetgeving (*loi sur les réfugiés*) worden dezelfde definities gehanteerd als die gangbaar zijn in het internationaal recht.¹⁶⁸

Gezien de normalisatie van de situatie in het land heeft Rwanda aan UNHCR het voorstel gedaan om de status van 'Rwandese vluchteling' te beëindigen. Hoewel UNHCR erkent dat de veiligheidssituatie in Rwanda verbeterd is, studeert zij nog op een antwoord. UNHCR is van mening dat een onderscheid gemaakt moet worden tussen de verschillende groepen vluchtelingen en dat een fasering nodig is.

¹⁶⁷ UNHCR, *Factsheet: Rwanda at a glance* (december 2006), UNHCR, *Rwanda: Country Information Brief* (september-december 2006) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007).

¹⁶⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

Om Rwandezers uit met name de DRC te bewegen terug te keren naar Rwanda, maken de autoriteiten gebruik van voorlichting (o.a. radio-uitzendingen), waaruit blijkt dat de situatie in Rwanda veilig is. Ook berichten van deze strekking van familieleden dragen er soms toe bij dat de vluchtelingen besluiten terug te keren. Toch blijkt het terugkeerproces langzamer te verlopen dan gedacht, hetgeen te maken kan hebben met het feit dat betrokkenen zich tegen terugkeer verzetten om hetzij politieke of economische redenen (omdat men bijvoorbeeld goed geïntegreerd is in het land van opvang) of vanwege strafrechtelijke problemen (omdat men gezocht wordt voor een strafbaar feit).

4.2 Opvang van minderjarigen

Volgens het Burgerlijk Wetboek eindigt de minderjarigheid bij het bereiken van de 21-jarige leeftijd. Men bereikt dan de burgerlijke meerderjarigheid (*majorité civile*), dat wil zeggen dat men onder meer zelfstandig contracten mag afsluiten en zonder toestemming van de ouders mag trouwen. Vanaf de leeftijd van 18 jaar is men politiek meerderjarig (*majorité politique*) en stemgerechtigd.

4.2.1 Zelfstandigheid

Hoewel werken door jongeren volgens de wet pas vanaf 18 jaar is toegestaan, gebeurt dit vaak al vanaf jongere leeftijd. Met name kinderen die aan het hoofd van een familie staan, hebben dikwijls geen andere keuze dan te werken. Kinderen van arme boerenfamilies worden vaak uit bedelen gestuurd. Onderwijs is verplicht tot 13 jaar.¹⁶⁹ Indien in een gezin vanwege geldgebrek niet alle kinderen naar school kunnen, zullen met name de jongens uitgekozen worden. Er is geen specifieke leeftijd te noemen waarop jongeren in Rwanda door de bevolking handelingsbekwaam worden geacht. In het algemeen gaat men zelfstandig wonen op het moment dat men trouwt. In de steden kunnen ook vrijgezelle jongeren zelfstandig wonen als zij een eigen inkomen hebben. In het rurale milieu blijft men, indien men ongetrouwd is, in de praktijk afhankelijk van de familie.

¹⁶⁹

US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007).

4.2.2 Opvangmogelijkheden

Kinderen blijven een kwetsbare groep in de Rwandese samenleving, zoals blijkt uit het grote aantal kinderen dat aan het hoofd staat van een familie, wezen, straatkinderen en jeugdige delinquenten. Het overheidsbeleid is erop gericht minderjarigen onder te brengen in pleeggezinnen en biedt voor hen geen alternatieve opvangmogelijkheden. Meestal moeten alleenstaande minderjarigen het alleen zien te redden, omdat er maar weinig hulporganisaties en particulieren zijn die zich inzetten voor hun opvang. Opvang van kinderen anders dan terugkerende kindsoldaten en straatkinderen wordt slechts door kerken en een enkele particulier geboden. Zij zorgen voor onderdak, voedsel en scholing. Het opsporen van en hereniging met familie, alsmede pleegzorg worden geregeld door *Save the Children*, het *International Committee of the Red Cross (ICRC)* en de Amerikaanse ngo *International Rescue Committee (IRC)*. Veelal financiert en coördineert UNICEF dergelijke activiteiten.¹⁷⁰

4.3 Activiteiten van internationale organisaties

In Rwanda zijn diverse ngo's werkzaam. Ook zijn er de meeste VN-organisaties vertegenwoordigd, waaronder UNAIDS, UNDP, UNESCO, UNICEF, UNIFEM, WFP, WHO en UNHCR.¹⁷¹ UNHCR is de voornaamste organisatie voor opvang van (terugkerende) vluchtelingen. Sinds 2005 acht UNHCR de veiligheidssituatie in Rwanda zodanig verbeterd dat zij is overgegaan van facilitering naar bevordering van vrijwillige terugkeer.

¹⁷⁰

Zie ook § 3.5.3 'Minderjarigen' (Mensenrechten).

¹⁷¹

CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007). Zie ook voor activiteiten van UNHCR § 4.1 'Migratiestromen' (Migratie).

5 Bijlagen

5.1 Overzicht politieke partijen

Rwanda is in theorie een meerpartijen-democratie met plaats voor oppositiepartijen. In de praktijk worden politiek en bestuur echter volledig gedomineerd door één partij, het *Rwandan Patriotic Front (RPF)*, dat bij de verkiezingen in 2003 een overweldigde meerderheid in het parlement heeft behaald. De politieke partijen zijn verplicht om lid te zijn van het ‘forum voor politieke partijen’. Het forum was onderdeel van de Arusha-akkoorden van 1993 en moest een orgaan zijn om nationale eenheid en verzoening te bewerkstelligen. Bij het referendum over de constitutie in 2003 is het forum verankerd in de grondwet. Het forum neemt geen besluiten, maar heeft een adviserende rol.

5.1.1 De voornaamste politieke partijen in Rwanda

- RPF *Rwandan Patriotic Front*
- PDC *Parti Démocrate Centriste (vroeger Chrétien)*
- PDI *Parti pour la Démocratie Idéal (vroeger Islamique)*
- PL *Parti Libéral*
- PSD *Parti Social Démocrate*
- PSR *Parti Socialiste Rwandais*
- UDPR *Union Démocratique du Peuple Rwandais*
- PPC *Parti du Progrès et de la Concorde*

5.1.2 Verboden partijen in Rwanda

- MDR *Mouvement Démocratique Républicain*
- PDR-Ubuyanja *Parti Démocratique pour le Renouveau-Ubuyanja*
- ADEP-Mizero *Alliance pour la Démocratie, l'Équité et le Progrès*

5.1.3 Rwandese oppositiepartijen in het buitenland

- UFDR *Union des Forces Démocratiques Rwandaises*
- ADRN-Igihango *Alliance pour la Démocratie et la Réconciliation Nationale*

In de UFDR zijn verzameld:

- FRD *Forces de Résistance pour la Démocratie (Frankrijk)*

- RDR *Rassemblement Républicain pour la Démocratie au Rwanda* (Nederland)¹⁷²

In ADRN-Igihango zijn verzameld:

- FDLR *Forces Démocratiques pour la Libération du Rwanda* (Duitsland / DR Congo)
- ARENA *Alliance Rwandaise pour la Renaissance de la Nation* (VS)
- URD *Union des Rwandais pour la République et la Démocratie* (België)
- NIIN *Nation-Imbaga y’Inyabutatu Nyarwanda* (monarchistische partij, die de terugkeer naar Rwanda van Tutsi-koning Kigeri V wenst) (België)

De UFDR en de ADRN-Igihango zijn sinds 12 oktober 2002 verenigd in de *Concertation Permanente de l’Opposition Démocratique Rwandaise (CPODR)*. De verschillende oppositiepartijen in het buitenland zijn voor zover bekend niet actief in Rwanda, al stelt de FDLR ook in Rwanda te opereren. Wel hebben de partijen banden met bewegingen en individuen in Rwanda.¹⁷³

¹⁷²

De RDR ontstond in de vluchtelingenkampen in Bukavu (DRC) als *Rassemblement pour le retour des Réfugiés et de la Démocratie au Rwanda* en bestond uit aanhangers en leiders van het Habyarimana-regime. Na de vernieling van de kampen in Bukavu raakte de groepering verspreid. Uit het deel van de RDR dat de oorlog wilde voortzetten, kwamen de FDLR en ALIR (*Armée pour la Libération du Rwanda*) voort. Een ander deel, dat voornamelijk uit intellectuelen bestond, organiseerde zich in andere partijen, waaronder de nieuwe RDR (in Nederland gebaseerd).

¹⁷³

www.dusabane.org/Rwanda/politiek.htm (5 april 2007).

5.2 Literatuurlijst

5.2.1 Naslagwerken en rapporten

- CIA, *The World Factbook, Rwanda* (17 april 2007)
- EIU, *Burundi: Country Profile* (september 2006)
- EIU, *Burundi: Country Report* (augustus 2006)
- EIU, *Rwanda: Country Profile* (augustus 2005 en mei 2006)
- EIU, *Rwanda: Country Report* (november 2005, mei, augustus en november 2006 en februari 2007)
- HRW, *Struggling to Survive* (september 2004)
- HRW, *World Report 2005* (10 juni 2005)
- HRW, *World Report 2006* (25 januari 2006)
- HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007)
- UNSC, S/2005/586, *Special report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Burundi* (14 september 2005)
- UNSC, S/2005/603, *Nineteenth report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo* (26 september 2005)
- UNSC, S/2005/728, *Fifth report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Burundi* (21 november 2005)
- UNSC, S/2005/832, *Twentieth report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo* (28 december 2005)
- UNSC, S/2006/46, *Report of the Secretary-General on the preparations for the International Conference on the Great Lakes Region* (25 januari 2006)
- UNSC, S/2006/163, *Sixth report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Burundi* (21 maart 2006)
- UNSC, S/2006/390, *Twenty-first report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo* (13 juni 2006)
- UNSC, S/2006/759, *Twenty-second report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo* (21 september 2006)
- US Department of State, *Rwanda: International Religious Freedom Report 2006* (15 september 2006)
- US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2006* (6 maart 2007)

5.2.2 Websites

- www.cia.gov
- www.coinmill.com
- www.dusabane.org/Rwanda/politiek.htm
- www.ethnoloque.com
- www.flw.com/languages/kinyarwanda.htm
- www.hdr.undp.org/statistics/data/country
- www.hri.ca/uninfo/treaties
- www.ighrc.org
- www.isc-icc.org
- www.mask.org.za
- www.ohchr.org
- www.rodekruis.be
- www.tvz.tv
- www.un.org
- www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf
- www.unhchr.ch/treaties
- www.wikipedia.org

5.3 Lijst van afkortingen

AI	Amnesty International
AU	Afrikaanse Unie
APR	Armée Patriotique Rwandaise (RPA, Rwandan Patriotic Army)
ASF	Advocats sans Frontières
BBC	British Broadcasting Corporation
CAURWA	Communauté des Autochtones Rwandais
CEDAW	Committee on the Elimination of Discrimination Against Women
CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination
CESCR	Committee on Economic, Social and Cultural Rights
CID	Criminal Investigation Department (DIC, Département de l'Investigation Criminelle)
CIJ	Cour Internationale de Justice (ICJ, International Court of Justice)
CLADHO	Collectif des Ligues et Associations de Défense des Droits de l'Homme au Rwanda
CNDH	Commission Nationale des Droits de l'Homme
CNR	Conseil National pour les Réfugiés
CRC	Committee on the Rights of the Child
DIC	Département de l'Investigation Criminelle (CID, Criminal Investigation Department)
DRC	Democratische Republiek Congo (République Démocratique du Congo, RDC)
EAC	East African Community
FACT	Forum des Activistes Contre la Torture
FAR	Forces Armées Rwandaises
FDLR	Forces Démocratiques pour la Libération du Rwanda
FLD	Forces Locales de Défense (LDF, Local Defense Forces)
FNL-Palipehutu	Forces Nationales pour la Libération - Parti pour la Libération des Hutu
FOR	Fédération des Organisations Rurales
FPR	Front Patriotique Rwandais (RPF, Rwandan Patriotic Front)
FRD	Forces Rwandaises de Défense (RDF, Rwanda Defence Forces)
GoE	Group of Experts
HDI	Human Development Index
HCP	High Council of the Press
HRC	Human Rights Committee
HRW	Human Rights Watch
ICC	International Criminal Court
ICG	International Crisis Group

ICGLR	International Conference on the Great Lakes Region
ICJ	International Court of Justice (CIJ, Cour Internationale de Justice)
ICRC	International Committee of the Red Cross
ICTR	Interantional Criminal Tribunal for Rwanda
IGLHRC	International Gay and Lesbian Human Rights Commission
ILGA	International Lesbian and Gay Association
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IRC	International Rescue Committee
JVM	Joint Verification Mechanism
LDF	Local Defense Forces (FLD, Forces Locales de Défense)
LDGL	Ligue des Droits de la Personne dans la Région de Grands Lacs
Liprodhor	Ligue pour la Promotion et la Défense des Droits de l'Homme au Rwanda
MDR	Mouvement Démocratique Républicain
MDRP	Multi-country Demobilization and Reintegration Program
MINUAR	Mission des Nations Unies pour l'Assistance au Rwanda (UNAMIR, UN-Assistance Mission to Rwanda)
MONUC	Mission de l'Organisation des Nations Unies en République Démocratique du Congo
MoU	Memorandum of Understanding
MRNDD	Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement Démocratique
Ngo	Niet-gouvernementele organisatie
PDR-Ubuyanja	Parti Démocratique pour le Renouveau – Ubuyanja
PGR	Parquet Général de la République
PNR	Police Nationale du Rwanda (RNP, Rwanda National Police)
RCD	Rassemblement Congolais pour la Démocratie
RDF	Rwanda Defence Forces (FRD, Forces Rwandaises de Défense)
RDRC	Rwanda Demobilisation and Reintegration Commission
RNP	Rwanda National Police (PNR, Police Nationale du Rwanda)
RPA	Rwandan Patriotic Army (APR, Armée Patriotique Rwandaise)
RPF	Rwandan Patriotic Front (FPR, Front Patriotique Rwandais)
SDA	Services au Développement des Associations
SGVN	Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties
UNAMIR	UN-Assistance Mission to Rwanda (MINUAR, Mission des Nations Unies pour l'Assistance au Rwanda)
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNHCR	United Nations High Commission for Refugees
UNICEF	United Nations Children's Fund

UNIFEM	United Nations Development Fund for Women
VK	Verenigd Koninkrijk
VN	Verenigde Naties
VR	Veiligheidsraad
VS	Verenigde Staten
WFP	World Food Programme
WHO	World Health Organisation

5.4 Kaart van Rwanda

